

PHASELIS | Disiplinlerarası Akdeniz Araştırmaları Dergisi
Journal of Interdisciplinary Mediterranean Studies
Volume I (2015)

Agesilaos'un Daskyleion Seferleri (M.Ö. 396-395)

The Dascylium Expeditions of Agesilaus (396-395 B.C.)

Sevgi SARIKAYA

*PHASELIS: Disiplinlerarası Akdeniz Araştırmaları Dergisi'*nde bulunan içeriklerin tümü kullanıcılara açık, serbestçe/ücretsiz "açık erişimli" bir dergidir. Kullanıcılar, yayıncıdan ve yazar(lar)dan izin almaksızın, dergideki makaleleri tam metin olarak okuyabilir, indirebilir, dağıtabilir, makalelerin çıktısını alabilir ve kaynak göstererek makalelere bağlantı verebilir.

PHASELIS: Disiplinlerarası Akdeniz Araştırmaları Dergisi uluslararası hakemli elektronik (online) bir dergi olup değerlendirme süreci biten makaleler derginin web sitesinde (journal.phaselis.org) yıl boyunca ilgili sayının içinde (Volume I: Ocak-Aralık 2015) yayımlanır. Aralık ayı sonunda ilgili yıla ait sayı tamamlanır.

Dergide yayımlanan eserlerin sorumluluğu yazarlarına aittir.

Makale Künyesi S. Sarıkaya, "Agesilaos'un Daskyleion Seferleri (M.Ö. 396-395)". *Phaselis* I (2015) 199-219.
Kabul Tarihi: 13.04.2015 | Online Yayın Tarihi: 28.06.2015

Editörya Phaselis Research Project
www.phaselis.org

Agesilaos'un Daskyleion Seferleri (M.Ö. 396-395)

The Dascylium Expeditions of Agesilaus (396-395 B.C.)

Sevgi SARIKAYA*

Öz: Bu makalede, Sparta kralı Agesilaos'un M.Ö. 396-395 yıllarında gerçekleştirdiği Küçük Asya seferleri konu edinilmektedir. Çalışmanın ağırlık noktasını Sparta kralının Daskyleion seferleri oluşturmaktadır. Bazı antik yazarların Phrygia'da gerçekleşen çarpışmaları göz ardı edip Sardeis zaferinden hareketle Agesilaos'un Küçük Asya seferlerini İskender'in edimleriyle kıyaslanacak kadar başarılı addettikleri gözlenmektedir. Modern yazarlar ise, Agesilaos'un Anadolu'nun en önemli satraplıklarından biri olan Daskyleion başkentinin zapt edildiğini iddia ederek bu savı daha da ileri götürürler. Bu makalede Küçük Asya seferleri bir bütün olarak yeniden değerlendirilerek söz konusu seferlerin ve yengilerin bazı antik kaynaklarda gereğinden fazla abartıldıkları; Agesilaos'un kazanımlarının kısa vadeli olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca Daskyleion seferleri esnasında satraplık merkezinin ele geçirilmesinin pek de mümkün olmadığı gerekçeleriyle sunulmuştur. Çalışma, kullanılan verilerin analiz edildiği genel bir değerlendirmeye sonlandırılmıştır.

Anahtar sözcükler: Agesilaos · Pharnabazos · Daskyleion · Küçük Asya Seferi · M.Ö. 396-395

Abstract: This article particularly focuses on the Dascylium expeditions of the Spartan King Agesilaus between the years 396-395 B.C. in Asia Minor. It is recorded that some ancient Greek writers have considered Agesilaus' expeditions in Asia Minor, by ruling out the battles that occurred in Phrygia, with reference to the victory in Sardeis as being successful enough to stand comparison with those of Alexander the Great. Yet modern writers take this thesis forward claiming that the capital Dascylium, one of the significant satrapies of Agesilaus, was captured. This article deals entirely with the expeditions in Asia Minor and attempts to explain that these expeditions and victories have been exaggerated to excess by the authors of some ancient sources, and that the recoveries made by Agesilaus were of only short duration. Moreover, it is shown that the reports that the central satrapy was captured during the expeditions in Dascylium were not possible. The article concludes with a compilation of the data employed and a general evaluation.

Keywords: Agesilaus · Pharnabazos · Dascylium · Asia Minor Expedition · 396-395 B.C.

M.Ö. yak. 397 yılında Sparta *harmostes*'i Derkylidas'ın komutasındaki Hellen birliklerine karşı Sardeis satrabı Tissaphernes ile Daskyleion satrabı Pharnabazos'un emrindeki Pers ordusu Magnesia'da savaş düzeni aldı. Pharnabazos hemen bir savaştan yanayken Küçük Asya'da bütün orduların *strategos*'u göreviyle de donatılan¹ Tissaphernes o an için geçici bir uzlaşmanın siyasi istikrar menfaatleri için daha uygun olduğuna karar verdi². Bu nedenle taraflar arasında ger-

* Arş. Gör., Akdeniz Üniversitesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü, Antalya. sevgisarikaya@akdeniz.edu.tr

¹ Ksen. *Hell.* III. 2. 12-14; Diod. XIV. 39. 4-5.

² Daskyleion satrabı Pharnabazos, M.Ö. 399 yılında Derkylidas'ın yürüttüğü seferle kaybettiği Aiolis alt satraplık bölgesini, bu savaşla yeniden egemenliği altına almayı planlarken (Ksen. *Hell.* III. 2. 13); Lydia satrabı Tissaphernes ise, onbinlerin savaş stratejisini hesaba katıp bütün Hellenlerin aynı şekilde dövüştüklerini

çekleşen müzakere uyarınca: Derkyllidas, Artakserkses II Mnemon'un Hellen kentlerine özerklik vermesi; Daskyleion satrabı Pharnabazos ile Sardeis satrabı Tissaphernes, Hellen ordusunun Küçük Asya'dan, Sparta *harmostes*'lerinin ise kentlerden çekilmesi koşullarıyla geçici bir ateşkes antlaşması yaptılar. Görüşme maddeleri Derkyllidas tarafından Sparta'nın; Tissaphernes tarafından da kralın onayına sunulacaktı³. Tissaphernes, II. Artakserkses'e Sparta ve müttefikleriyle yapılan müzakere koşullarını bildirdi. Ancak Pers kralı olasılıkla Tissaphernes'in kışkırtmalarıyla anlaşma yapmaktansa savaşmayı tercih etti. Fenikelilerden meydana gelen büyük bir donanma ve asker toplama hazırlıklarına girişti⁴. Gerçi bu hazırlıkların gerçekten de Hellenlerle savaşmak için mi yapıldığı belirsizdir (Ksen. *Hell.* III. 4. 1). Bu esnada Küçük Asya'daki kıyı kentleri haksız ve zorba edimleri nedeniyle artık katlanamadıkları Sparta yöneticileri ile *harmostes*'leri ülkelerinden kovmaya başlamışlardı (Plut. *Ages.* VI. 1). Bu haberleri alan Lakedaimonlular, Akhaimenid donanmasına ve Batı Anadolu satraplarına fırsat tanımayan ani bir hazırlıkla Sparta kralı Agesilaos'un emrinde gizlice otuz *Spartiates*; 2.000 *neodamodes*'i⁵ ve 6.000 kadar müttefik askeri Küçük Asya'ya gönderdiler⁶. Ksenophon'a (*Ages.* I. 7) göre, Pers kralıyla bir barış yapılmasını sağlamak ya da Persler savaşta direttikleri takdirde, Hellenlere saldırmaya vakit bulamayacakları kadar onları meşgul etmek amaçlanmaktaydı.

M.Ö. 396 yılında Agesilaos ordusuyla birlikte Ephesos'a geldi ve burada mevzilendi. Bu beklenmedik durum karşısında Tissaphernes hemen bir savaşa girmek yerine hazırlanana kadar zaman kazanmak için geçici bir anlaşma önerdi. Bunun üzerine taraflar, Pers kralının Küçük Asya'daki Hellen kentlerine bağımsızlık tanımalarını sağlamak amacıyla satrabın belirlediği bir heyetin krala gönderilmesi ve haberciler geri gelene kadar üç aylık ateşkes yapılması hususunda uzlaşmaya vardılar⁷. Bunun üzerine Agesilaos Sparta komutanı Lysandros'u Hellepontos'a gönderdi. Lysandros, Daskyleion satrabı Pharnabazos'la araları bozulan Pers soylusu Spithridates/Spithradates'le⁸ temasa geçti. Spithradates'in çocukları, serveti ve takriben 200 kadar süvarisiyle

---

düşünmekteydi. Girişilecek muharebede yenilginin kaçınılmazlığını öngördüğünden geçici bir anlaşmanın Pers çıkarları için en uygun olduğuna karar kılmış olmalıdır (Ksen. *Hell.* III. 2. 18). Ancak bu müzakere iki satrap arasında var olan gerginliğin tırmanmasına sebebiyet vermiştir.

³ Ksen. *Hell.* III. 2. 18-20; Diod. XIV. 39. 4-6. Diodoros'a (XIV. 39. 6) göre, anlaşma koşullarını II. Artakserkses'e bildirmekle Daskyleion satrabı Pharnabazos sorumluydu.

⁴ Ksen. *Hell.* III. 4. 1; *Ages.* I. 6; Corn. Nep. *Ages.* XVII. 2. 1; Plut. *Ages.* VI. 1.

⁵ *Neodamodeis* (νεοδαμώδεις) savaşta gösterdikleri yararlılıklarından ötürü özgürlükleri tanınan *heilotes*'lere denmekteydi (Thuk. VII. 57; ayrıca bk. Willetts 1954, 27-32).

⁶ Ksen. *Hell.* III. 4. 1-2; *Ages.* I. 7; Diod. XIV. 79. 1; Corn. Nep. *Ages.* XVII. 2. 1; Plut. *Ages.* VI. 1-3; *Lys.* XXIII. 1-2; *Artaks.* XX. 2; ayrıca bk. Isok. *Euag.* IX. 51-54; *Phil.* V. 62; 86-87; *Epist.* IX. 13-14; Ath. *Deip.* XII. 74.

Pausanias'ın (III. 9. 1-3) anlatısına istinaden Spartalılar Asya seferi için Argos dışında bütün Peloponnesos kentlerinden, Isthmos'un kuzeyindeki Hellenlerden ve diğer müttefiklerinden yardım talep ettiler. Konu edilen askeri harekate katılmak isteyen Korinthoslular, aniden Zeus Olympios Tapınağı'nın yanmasını kötü alamete yorumlayarak karar değiştirerek geride kaldılar. Atinalılar Peloponnesos Savaşı ve veba salgınından sonra kentin durumunun kötü halde olmasını mazeret sunarak Spartalılara iştirak etmediler. Bununla birlikte Timotheos oğlu Konon'u II. Artakserkses'e yollayarak savaşta pasif bir rol oynadıklarını bildirdiler. Thebailılar da Atinalılarla benzer bahaneleri öne sürerek yardım etmediler.

⁷ Ksen. *Ages.* I. 9-12; *Hell.* III. 4. 5; Corn. Nep. *Ages.* XVII. 2. 3-5; Plut. *Ages.* IX. 1; *mor.* III. 209 a-b: *Apophtheg. Lacon.* 11; Polyain. *strat.* 2. 1. 8 '*Agesilaos*'. Konuya ilişkin ayrıca bk. Tüner Önen 2015, 119 vd.

⁸ Antik kaynaklarda genelde Spithridates şeklinde zikredilirken (Ksen. *Hell.* III. 4. 10; *Ages.* III. 3; V. 5; *Anab.* VI. 5. 7; Plut. *Ages.* XI. 2; *Lys.* XXIV. 1; Arr. *anab.* I. 12. 8); Knidoslu Ktesias (*FGrHist* III C 1 688 F 15 (53)= Phot. *Bib.* 72. 42b37) ve *Hellenika Oxyrhynkhia* (fr. Lond. XXI (XVI). 4-5) yazarı tarafından Spithradates şeklinde verilmektedir. İsmi orijinali olasılıkla Spithradates'tir. Konuya ilişkin ayrıca bk. Bruce 1967, 137 vd.

birlikte kendisine katılması suretiyle yandaşlığını kazandı⁹. Spithradates, Daskyleion satrabı Pharnabazos'un emrine bağlı, kendine ait süvari birliğine komutanlık eden Perslerin önde gelen ailelerinden birine dahildi. Onbinlerin Hellas'a geçmek için Bithynia'da ilerlerken giriştikleri yağma akınlarını ve Phrygia'ya geçmelerini engelleme göreviyle Pharnabazos tarafından süvari ve piyade birliğinin komutanlığına getirilmişti (Ksen. *Anab.* VI. 5. 7). Spithradates çevresindeki insanları ve eşyaları o sıralar Sparta'nın kontrolü altındaki Kyzikos'a bıraktı. Oğlu Megabates'i de yanına alarak Lysandros'la birlikte gemiyle Agesilaos'un yanına geldi ve Pharnabazos'un yetkisindeki Daskyleion eyalet bölgesi hakkında Sparta kralına detaylı malumat verdi¹⁰.

Sardeis satrabı Tissaphernes anlaşma yoluyla kazandığı üç aylık zaman diliminde kraldan aldığı takviye birlikle ordusunun gücünü artırdı¹¹. Agesilaos'a Küçük Asya'dan çekilmesini; aksi halde savaş ilan edeceğini bildirdi. Agesilaos ise Ionia, Aiolis ve Hellespontos kentlerine haberciler yollayarak takviye kuvvetler toplayıp Ephesos'a göndermelerini istedi¹². Tissaphernes, Agesilaos'un komutasında süvari birliği bulunmadığı ve Karia'nın coğrafik konumunun süvari için pek de elverişli olmadığından dolayı; ayrıca anlaşma yeminini bozması sebebiyle Karia'daki kişisel mülküne saldıracağını düşünmekteydi. Bu nedenle bütün piyade birliğini Karia'ya nakletti, süvarilerini dolaştırıp Maiandros (Menderes) Ovası'na götürdü. Agesilaos takriben 10.000 piyade ve 400 süvariden meydana gelen ordusuyla¹³ Karia'ya geçecekmiş gibi ilerlerken ansızın yönünü değiştirip tamamen hazırlıksız yakalanan Hellespontos Phrygia'sı üzerine yürüdü¹⁴. Operasyonun rotasındaki bu kestirilemeyen değişiklikte Spithradates'in yönlendirmesi; Lydia satrabının güçlü ve iyi bir askeri donanımına sahip olması¹⁵; muhtemelen Daskyleion satrabı Pharnabazos'un Atinalı Konon'a yardım için ordusunun büyük bir kısmıyla Kaunos'ta bulunması önemli etmenler olsa gerektir. M.Ö. 397/396 yılında Lakedaimonlular, Mısır kralı Nephereos'a ittifak kurmak; gemi ve hububat yardımı talep etmek amacıyla bir elçi göndermişlerdi. Diodoros'a (XIV. 79. 4-5) göre, Sparta amirali (*nauarkhos*) Pharak; *Hellenika Oxyrhynkhia* (fr. Lond. IX (IV). 1-3) yazarının

⁹ Ksen. *Hell.* III. 4. 10; *Ages.* III. 2-3; Plut. *Lys.* XXIV. 1-2; *Ages.* VIII. 3.

¹⁰ Ksen. *Hell.* III. 4. 10.

Hellenika Oxyrhynkhia'nın (fr. Lond. XXI (XVI). 4-5) aktarımına göre Spithradates, Pharnabazos'la birlikte yaşayan ve ona hizmet eden bir Pers soylusuydu. Ancak Daskyleion satrabıyla araları açılınca kendisini tutuklatmasından ve zarar vermesinden korkarak Kyzikos'a kaçtı. Daha sonra hoş bir delikanlı olan oğlu Megabates'le Agesilaos'un yanına geldi. Agesilaos bilhassa genç delikanlının hatırı için onları kabul etti. Zira ona çılgınca tutulduğu söylenilir (ayrıca bk. Plut. *Ages.* XI. 2; *mor.* III. 209 e: *Apophtheg. Lacon.* 15). Bununla birlikte Agesilaos'un, Spithradates'in ordusuna kılavuzluk yapacağı ve diğer hususlarda da ondan yararlanacağını hesaba katması da önemli bir etkenidir. Bu nedenlerden dolayı onları içtenlikle karşıladı. Ksenophon (*Ages.* III. 3) Spithradates'in Daskyleion satrabı Pharnabazos'la olan düşmanlığının nedenine yer verir. Buna göre, Daskyleion satrabı Pharnabazos Büyük Kralın kızıyla evlenmeye hazırlanırken Spithradates'ten kızını kendisine odalık yapmak için talep eder. Spithradates bunu şahsına yapılan bir aşağılama sayar. Konuya ilişkin ayrıca bk. Bruce 1967, 138 vd.; McKechnie-Kern1993, 180; ayrıca bk. Shipley 1997, 137 vd.

¹¹ Ksenophon'a (*Ages.* I. 11-12) göre, Tissaphernes önceden yaptığı gibi elçileri krala barış sağlamak yerine kendisine takviye ordu göndermesi için yolladı.

¹² Ksen. *Hell.* III. 4. 11; *Ages.* I. 12-14; Corn. *Nep. Ages.* XVII. 2. 4-5; Plut. *Ages.* IX. 1-2; *mor.* III. 209 a-b: *Apophtheg. Lacon.* 11.

¹³ Diodoros'un (XIV. 79. 1) anlatısına göre, Agesilaos Ephesos'a gelince 4.000'e yakın asker daha toplayarak ordu sayısını 10.000 piyade ve 400 süvariye çıkardı.

¹⁴ Ksen. *Hell.* III. 4. 12; *Ages.* I. 15-19; Corn. *Nep. Ages.* XVII. 3. 1-3; Plut. *Ages.* IX. 2-3; *mor.* III. 209 b: *Apophtheg. Lacon.* 11; ayrıca bk. Diod. XIV. 79. 1-3; Polyain. *strat.* II. 1. 8-9 '*Agesilaos*'; Ael. *Arist.* XXVI. 17.

¹⁵ Derkylidas da M.Ö. 399 yılında Lydia satrabının Pharnabazos'a kıyasla II. Artakserkses nezdinde daha geniş bir yetkiye; güçlü ve iyi bir askeri donanımına sahip olması nedeniyle Tissaphernes'le geçici bir mütareke yapıp Pharnabazos'la savaşmayı tercih etmiştir (Iust. VI. 1. 2-4; ayrıca bk. Diod. XIV. 35. 2-5).

aktarımı uyarınca Pollis¹⁶, 120 gemiyle Rhodos'tan yelken açıp Kaunos'tan (Dalyan) 150 *stadia* uzaklıkta müstahkem bir yer olan Sasanda'da demir attı. Zira Kaunos'u kuşatmayı ve kırk gemiyle Kaunos'ta bulunan kral donanmasının komutanı Konon'u zapt etmeyi planlamaktaydı. Ancak Artaphernes ve Daskyleion satrabı Pharnabazos yardımlarına yetişince Pharaks ya da Pollis muhasarayı kaldırıp bütün donanmasıyla Rhodos'a çekildi. Konon olasılıkla Daskyleion satrabı Pharnabazos'un ve Artaphernes'in getirdiği gemilerle birlikte topladığı seksen *trieres*'le Karia'daki Khersonesos ve Rhodos'a açılıp buradaki kentleri Spartalılara karşı kısmen ayaklandırmayı başardı. Bu sırada Kıbrıslılar Lakedaimonlulara başkaldırmış ve Sparta donanmasını ülkelerinden kovmuşlardı. Mısır'dan tahıl yüklü Peloponnesos gemileri, taraf değiştirdiklerinden habersiz Rhodos'a geldiklerinde Konon tarafından ele geçirildiler. Bu esnada Sidon *dynastes*'i önderliğindeki seksen Fenike gemisi ve Kilikia'dan gelen on *trieres* Konon'a katıldı¹⁷.

Akdeniz sularında bu olaylar cereyan ederken Agesilaos, Hellespontos Phrygia'sını iyi tanıyan Spithradates'in kılavuzluğunda gerçekleştirdiği bu beklenmedik saldırıyla yol boyunca geçtiği savunmasız kentleri hükmü altına aldı. Zengin ve tarım bakımından verimli bir bölge olduğundan yüklü miktarda para ve ganimet ele geçirdi¹⁸. Dolayısıyla Daskyleion satrabı Pharnabazos'a sonunda kazanabileceği bir savaştan çok daha fazla zarar verdi¹⁹. Daskyleion'a yaklaşıncaya kadar ordusu hiçbir tehlikeyle karşılaşmadan ilerledi. Öncü süvariler ötede ne olduğunu keşfetmek için atlarını bir tepeye doğru sürdüğünde Rhatines ile Daskyleion satrabı Pharnabazos'un üvey kardeşi Bagaios'un emrindeki süvari birliğinin aynı tepeye doğru ilerlediğini gördüler. Pers süvarisi sayı bakımından Sparta ve müttefikleriyle eşitti. İki taraf dört *plethron*'dan (120 m) daha yakın bir mesafede birbirlerini fark edince önce duraksadılar. Hellen süvarileri piyadeler gibi dört saf halinde konumlandırılmıştı. Persler ise, ön saflarını on iki kişiden oluşturmuş, derinliğine dizilmişlerdi (Ksen. *Hell.* III. 4. 13). Perslerin taarruza geçmesiyle muharebe başlayınca Hellenlerin fırlattıkları mızraklardan hedefi tutturanların hepsi öldü. Persler ise, kızılıktan yapma kargılarıyla bir anda on iki süvari ile iki atı öldürdüler. Bunun üzerine Hellen süvarileri kaçtı. Agesilaos hoplitleriyle yetişince bu sefer de Persler geri çekildiler, çarpışmada içlerinden sadece bir Pers hayatını yitirdi (Ksen. *Hell.* III. 4. 13-14). Daskyleion civarlarında gerçekleşen bu yenilginin ardından Agesilaos yoluna devam edip etmeme konusunda kararsızdı. Zira Daskyleion satrabı Pharnabazos'un emrindeki güçlü ve kusursuz süvari birliğiyle girişeceği meydan muharebesini kazanması pek mümkün görünmüyordu (Ksen. *Ages.* I. 23-24)²⁰. Kestiği kurbanların ciğerlerinde lob çıkma-

¹⁶ Sparta amiral listesine göre Pharaks: M.Ö. 398-397 (ilkbahar); Arkhelaidas?: M.Ö. 397 (ilkbahar)-396 (ilkbahar); Pollis: M.Ö. 396 (ilkbahar)-395 (yaz); Kheirirates: M.Ö. 395 (yaz-kış); Peisander: M.Ö. 394 yılında görev yaptı. Konuya ilişkin detaylı bilgi için bk. Bruce 1967, 68-71; ayrıca bk. Sealey 1976, 350 vdd.

¹⁷ Diod. XIV. 79. 4-8; *Hell. Oxy. fr. Lond. IX (IV).* 1-3; ayrıca bk. Bruce 1967, 73-76; Wyle 1992, 123 vd.; McKechnie-Kern 1993, 139; March 1997, 260 vdd.; 264; Lafarga 2007, 257 vd.; Ruzicka 2012, 46-48.

¹⁸ Ksen. *Hell.* III. 4. 12; *Ages.* I. 15-19; Corn. Nep. *Ages.* XVII. 3. 1-3; Plut. *Ages.* IX. 2-3; *mor.* III. 209 b; *Apophtheg. Lacon.* 11; ayrıca bk. Diod. XIV. 79. 1-3; Polyain. *strat.* II. 1. 8-9 '*Agesilaos*'.

¹⁹ Ksen. *Ages.* I. 20-21; ayrıca bk. Plut. *Ages.* IX. 3.

²⁰ Hellespontos Phrygia'sında Persler ve Spartalılar arasında cereyan eden bu savaşa Ksenophon (*Hell.* III. 4. 13-15; *Ages.* I. 23-24) haricinde diğer antik yazarlar değinmemektedirler. Diodoros (XIV. 79. 1-3) bu olayı kısaca şu şekilde özetler: Agesilaos, Ephesos'tan Kaystros Ovası'na geçip Kyme'ye ulaşınca kadar Perslerin kontrolü altındaki yerleri harabeye çevirdi. Esasen yazın büyük bir bölümünü Phrygia ve komşu teritoryumu yağmalayarak geçirdi; ordusunu yağmalarla doyurduktan sonra sonbaharın başına doğru Ephesos'a geri çekildi. Plutarkhos (*Ages.* IX. 3) ise, hangi sefer olduğuna değinmeden sadece süvari bakımından azlığından ve kurbanların hayra alamet çıkmamasından ötürü Ephesos'a geri döndüğünü aktarır. Ael. Aristides (XXVI. 17) de hangi sefer olduğunu belirtmeden Agesilaos'un sanki kendi ülkesindeymiş gibi, Phrygia'yı geçtiğinden bahseder.

masını buna alamet yorup güzergahını değiştirerek denize doğru yani Ionia sahillerindeki Ephesos'a çekildi²¹. Agesilaos bu mağlubiyetin ardından süvari birliğinin yetersizliği karşısında hayli dezavantajlı bir konumda olduğunu anladı. Düşmandan sürekli kaçmayı engellemek istiyorsa, bu eksikliği biran önce kapatmak için gerekli tedbirler almak zorundaydı. Bölgedeki varlıklı ailelerin birer at beslemeleri emrini verdi; ayrıca bir at, silah ve güçlü bir adam sağlayanları seferden muaf tutacağını beyan etti²².

M.Ö. 395 yılının ilkbaharında Agesilaos, Ksenokles ile Adaios'u süvari birliğinin; Skythes'i *neodamodes* hoplitlerinin; Herippidas'ı Kyros'un eski askerlerinin; Mygdon'u da müttetik ordularının komutasına atadıktan sonra, en tahkimli bölgeye saldıracağı söylentisini yaydı. Ancak Sardeis satrabı Tissaphernes, Agesilaos'un gerçekte Lydia'dan ziyade Karia'ya sefer düzenleyeceğini, kendisini gafil avlamak amacıyla bu beyanda bulunduğunu düşündü. Bu nedenle her iki olasılığı değerlendirip tedbir almaktansa, ordusunun nerdeyse tümünü Karia'ya sevk etmekle baştan en büyük hatayı yaptı²³. Agesilaos ciddi bir müdahaleyle karşılaşmadan Lydia içlerinde ilerlerken²⁴ Tissaphernes öngörüsünde yanılığını anlayıp adamlarıyla derhal Sardeis'e yöneldi. Hermos (Gediz) Ovası ya da Paktolos Irmağı (Sart Çayı) civarında gerçekleşen bir savaşta Tissaphernes'in adamları ağır bir bozguna uğradı. Agesilaos Perslerin ordugahına saldırıp aralarında Sardeis satrabı Tissaphernes'in de bulunduğu serveti, teçhizatı ve birçok hizmetliyi ele geçirdi. Tissaphernes Sardeis'e çekilirken; Agesilaos satraplık merkezine saldırmayı göze alamadı, bir zafer anıtı dikip üç gün boyunca bölgeyi yağmaladı ve dördüncü gün Büyük Phrygia'ya geçti²⁵. Olasılıkla Agesilaos, Genç Kyros'un birkaç yıl önce aldığı aynı rotayı izleyip²⁶ Lydia içinden Maiandros (Menderes) Irmağı'na varmış ve buradan tekrar Ephesos'a dönmüş olmalıdır²⁷. Bu yenilgi her ne kadar Sardeis muhasara edilip zapt edilemese de, en önemli satraplık bölgesinin yağmalanması Hellenler nezdinde Pers gücünün zayıflığını gözler önüne seren bir prestij kaybının yanı

²¹ Ksen. *Hell.* III. 4. 15; *Ages.* I. 23-24; Diod. XIV. 79. 1-3.

²² Ksen. *Hell.* III. 4. 15; *Ages.* I. 23-27; Corn. Nep. *Ages.* XVII. 3. 3; Plut. *Ages.* IX. 3-5; *mor.* III. 209 b-c: *Apophtheg. Lacon.* 12-13.

²³ Ksen. *Hell.* III. 4. 20-22; *Ages.* I. 28-30; Corn. Nep. *Ages.* XVII. 3. 4-6; Plut. *Ages.* X. 1-2.

²⁴ Agesilaos'un Ephesos'tan Lydia'ya kadar izlediği rota için bk. Anderson 1974, 33 vdd.; Botha 1988, 71-80.

²⁵ Ksen. *Hell.* III. 4. 21-25; *Ages.* I. 28-34; *Hell. Oxy. P.* XI (VI). 4-6; Corn. Nep. *Ages.* XVII. 3. 4-6; Plut. *Ages.* X. 1-4; *Artaks.* XX. 2-3; *mor.* III. 209 d: *Apophtheg. Lacon.* 14; Dio Khrys. *Orat.* 56. 7; Polyain. *strat.* II. 1. 9 'Agesilaos'; Paus. III. 9. 5-6; Frontin. *strat.* I. 8.12. Sardeis Seferi için ayrıca bk. Dugas 1910, 59-76; Bruce 1967, 150-156; Anderson 1974, 27-53; Gray 1979, 183-200; DeVoto 1988, 41-53; Botha 1988, 71-80; Wyle 1992, 118-130; Dillery 1995, 109-114; Briant 2002, 637 vd.; Lafarga 2007, 433-475; Binder 2008, 280 vd.; Tüner Önen 2015, 121-123.

Ksenophon (*Hell.* III. 4. 21-25) ve aynı kaynağı kullandıkları düşünülen *Hellenika Oxyrhynkhia* (P. XI (VI). 4-6) yazarı ile Diodoros (XIV. 80. 1-4) M.Ö. 395 yılında vuku bulan Sardeis Savaşı'nı yeterli ölçüde aktarmalarına rağmen, temel iki kaynak olan Ksenophon ve *Hellenika Oxyrhynkhia*'nın yazarı savaşın detaylarını birbirinden farklı versiyonla anlatırlar.

²⁶ Ksenophon (*Anab.* I. 2. 5-6) Genç Kyros'un M.Ö. 401 yılında izlediği güzergahı şu şekilde belirtir: Kyros Sardeis'ten yola çıkıp Lydia'nın içinden Maiandros Irmağı'na kadar üç *stathmos*, yirmi iki fersah mesafe katetti. Bu ırmağın genişliği iki *plethron*'du. Üzerinde birbirine bağlanmış yedi gemiden yapılmış bir köprü vardı. Nehri geçtikten sonra bir *stathmos*, sekiz fersah mesafe alıp Phrygia'nın içinden geniş ve gelişmiş bir yerleşim olan Kolossai'ya vardı.

²⁷ *Hell. Oxy. fr.* Lond. XII (VII). 3: "Agesilaos Sardeis Savaşı'ndan sonra Lydia Ovası boyunca seyahat edip ordusunu.... Lydia ve Phrygia arasında uzanan dağlar boyunca ilerledi. Onları aştıktan sonra Hellenleri Phrygia'nın en büyük kentlerinden Kelainai'dan kaynağını alan ve Priene ve .... yakınından denize doğru akan Maiandros (Menderes) Irmağı'na ulaşıncaya kadar Phrygia'ya sevk etti". Konuya ilişkin ayrıca bk. Bruce 1967, 86 vd.; 132 vd.

sıra Tissaphernes'in hayatına mal oldu. Muharebeye katılan Persler onu ihanetle itham etmekte ve Sardeis mağlubiyetinin tek sorumlusu olarak görmekteydiler²⁸. Zira Agesilaos'un aldatmaca ustalığının karşısında bir komutandan beklenen iyi yargı gücünü, atıklığını, taktiksel inceliği, bölgeye hakimiyetini, müdahale zamanlamasını ve ritmini sergileyemedi. Bu hatasını canıyla ödedi²⁹. Pers kralı II. Artakserkses, Tithraustes'i Lydia'ya tam yetkili komutan atayarak Tissaphernes'i öldürmekle görevlendirdi. Tithraustes, Ariaios'un yardımıyla³⁰ Phrygia'daki Kolossa'da (Honaz) Sardeis satrabı Tissaphernes'i boğazlayıp kafasını keserek krala yolladı³¹. Tithraustes, Agesilaos'la yaptığı müzakerede M.Ö. 397 yılında Spartalıların krala sunduğu barış şartlarını, yani eskisi gibi *phoros* ödenmesi koşuluyla Küçük Asya'daki Hellenlerin özerkliğini kabul ettiğini; bu nedenle Agesilaos'un Sparta'ya geri dönmesi gerektiğini bildirdi. Agesilaos Sparta'ya danışmadan tek başına karar verme yetkisine sahip olmadığını; Sparta'dan olumlu ya da olumsuz bir haber alana kadar Küçük Asya'dan gitmeyeceğini belirtti. İmparatorluğunun Küçük Asya'daki en önemli idari merkezi Sardeis'te kazanılan bu zafer, Spartalıların ve müttefiklerinin cesaretini arttırmış; Pers krallığının gücünün küçümsenmesine yol açmıştı. Dolayısıyla düşmanın Küçük Asya'dan çekilme niyetinde olmadığı ortadaydı. Bunun üzerine taraflar arasında geçici bir ateşkes anlaşması yapılarak Tithraustes, baş düşmanları Tissaphernes'in cezasını bizzat kendisi verdiği göre, Sparta hükümetinden yanıt gelene kadar Lydia eyaletini terk edip Hellepontos Phrygia satraplığında konaklamasını istedi (Ksen. *Hell.* III. 4. 25-26). Ksenophon (*Hell.* III. 4. 26) Agesilaos ile Tithraustes arasında yapılan uzlaşma süresi hakkında herhangi bir veri aktarmazken Isokrates (*Paneg.* 153)

²⁸ Ksen. *Hell.* III. 4. 25; *Ages.* I. 5; Diod. XIV. 80. 6-7.

²⁹ Corn. Nepos'un (*Kon.* III. 1-3) anlatısına istinaden aslında Tissaphernes, II. Artakserkses'e isyan etti; ancak diğerleri gibi bunu açıkça yapmadı. Daskyleion satrabı Pharnabazos, II. Artakserkses'in Genç Kyros'un ayaklanmasında sergilediği yararlı edimlerinden ötürü Tissaphernes'in ihanetine inanmayacağını bildiğinden Atinalı Konon'u gönderdi. Konon vasıtasıyla kral bilgilendirilince II. Artakserkses, Tissaphernes'i düşman ilan etti; Konon'a Spartalılarla yürütülecek savaşın sorumluluğunu; ayrıca savaş masraflarını karşılayacak yetkili birini seçme hakkı verdi. Konon'un talebi doğrultusunda Daskyleion satrabı Pharnabazos ona yardım etmekle görevlendirildi. Iustinus'a (VI. 1-9) göre, M.Ö. yak. 397 yılında Tissaphernes Derkyllidas'la savaşmak yerine barış yapmasının ardından Pharnabazos krala bu husustaki şikayetlerini arz etti: Spartalılar Küçük Asya'ya girince Tissaphernes onları ordusuyla defetmedi; bilakis kralın masrafını artırdı. Savaşmak yerine çarpışmaları sürekli erteledi. Orduyu tam güçle düşmanın üzerine salıp kesin başarılar kazanmaktansa onları rüşvetle satın alıyordu. Bu da krallık için tam bir yüz karasıydı. Nitekim Pharnabazos bu sözleriyle II. Artakserkses'i Tissaphernes'ten soğuttu ve daha sonra deniz savaşının komutasını o sıralar Kıbrıs'ta sürgün bulunan Atinalı Konon'a devredilmesini sağladı.

³⁰ Ariaios, Genç Kyros'un dostlarından biriydi. M.Ö. 401 yılındaki Kunaksa Savaşı'nda Kyros'un ordusunun sol kanadını komuta etmekteydi (Ksen. *Anab.* I. 8. 5; Diod. XIV. 22; Plut. *Artaks.* XI. 1). Kyros'un öldüğünü haber alınca komutasındaki birliklerle kaçtı (Ksen. *Anab.* I. 9. 30; 10. 1; II. 1. 3). Onbinlerin II. Artakserkses'le savaşı sürdürmesi ve kral ölünce krallığın başına onun geçmesi teklifi karşısında onlara katıldı (Ksen. *Anab.* II. 1. 3; 2. 1; 2. 8-14; III. 2. 5). Ancak daha sonra taraf değiştirip II. Artakserkses'ten özür dileyip bağışlanınca Hellen komutanlarına karşı Tissaphernes'e yardım etti (Ksen. *Anab.* II. 5. 35). Tissaphernes'le birlikte Küçük Asya'ya geçti (Ksen. *Anab.* II. 4. 1-9). M.Ö. 395 yılının yaz sonlarına doğru Tithraustes kralı ziyaret etmek için Küçük Asya'yı terk edince Pasiphernes ve Ariaios'u *strategos* yetkisiyle Sardeis'te bıraktı (*Hell.* Oxy. fr. Lond. XIX (XIV). 3). M.Ö. 395/394 yılının kışında Spithradates onunla birleşti (Ksen. *Hell.* IV. 1. 27).

³¹ Ksen. *Hell.* III. 4. 25; *Ages.* I. 35; Diod. XIV. 80. 6-8; Paus. III. 9. 7-8; Polyain. *strat.* VII. 16. 1 '*Artakserkses*'; Plut. *Ages.* X. 3-4; *Artaks.* XXIII. 1; ayrıca bk. Bruce 1967, 89-91; Westlake 1981, 268-279. Diodoros'a (XIV. 80. 6-7) göre II. Artakserkses, Sardeis yenilgisi hususunda bilgilendirilince bundan tamamen Tissaphernes'i sorumlu tuttu. Parysatis, Genç Kyros'la Tissaphernes arasındaki düşmanlık ve satrabın oğlunun öldürülmesindeki rolünden ötürü ondan nefret ediyordu. II. Artakserkses annesi Parysatis'in kışkırtmalarıyla da Tithraustes'i Tissaphernes'i öldürmekle görevlendirdi (ayrıca bk. Plut. *Artaks.* XXIII. 1). Bütün kentlere ve satraplara Tithraustes'e itaat etmelerini buyuran mektuplar yolladı. Tithraustes, Phrygia Kolossa'da Ariaios'un yardımıyla Tissaphernes'i banyodayken boğazlayıp kafasını keserek krala yolladı.

sekiz; Diodoros (XIV. 80. 8) ise, altı aylık bir süreçten bahseder. Tithraustes Agesilaos'un ordusunun yolluk erzak ihtiyacını gidermesi talebi karşısında otuz *talanta* verdi. Agesilaos adamlarıyla birlikte Daskyleion satrabı Pharnabazos'un idaresindeki Hellespontos Phrygia'sına geçti³². Savaşlarla eyalet bölgelerinin idaresi ve ekonomisini sekteye uğratmaktansa, diplomatik hamlelerle hem düşmanın geri dönmesini hem de iç savaşlarla birbirlerini yıpratıp Perslerle savaşamayacak kadar güçten düşürecek bir plan tasarlandı. Hellenlerin yalnızca silah zoruyla değil; aynı zamanda kurnazlıkla nasıl alt edilebileceği muhakeme edildi. Bu bağlamda Tithraustes³³ ya da Pharnabazos³⁴, Agesilaos'un Küçük Asya'dan çağırılmasını sağlamak amacıyla Hellas'ta Spartalılar aleyhinde bir ayaklanma hedefledi. Bu nedenle Rhodoslu Timokrates'i elli gümüş *talanta* değerinde parayla Hellas'a gönderdi. Timokrates Hellenlerin önde gelenlerini altın ve parayla saflarına çekip Sparta aleyhinde provokasyonlarla düşmanın gücünü kıran diplomatik bir manevra izledi. Thebai, Korinthos, Argos ve Atina kentlerinin ileri gelenlerini rüşvetle kazanarak Spartalılara başkaldırmaları ve savaş açmaları için gereken altyapıyı hazırlamaya koyuldu³⁵.

Bu sırada Agesilaos, Sparta ve müttefiklerinin meydana getirdiği orduyla Lydia boyunca Hellespontos'a ilerliyordu. Agesilaos'un Phrygia'ya geçiş güzergahı ve bölgedeki icraatları hakkında antik kaynaklar yeterli veri sunmamaktadır. Bilinen genel yol hattı Ephesos'tan Kyme'nin üst kısımlarından Thebe'ye geçmiştir³⁶. Agesilaos Kyme civarlarına ulaştığı esnada piyade ve donanma gücünü arttırmak; birlikte hareket ederek askeri operasyonlarına başarı kazandırmak amacıyla Sparta hükümetinin donanma yetkisini de kendisine devrettiği haberini aldı. Agesilaos emir uyarınca adalara ve sahil kentlerine belirledikleri sayıda *trieres*'ler inşa etmelerini buyurdu. 120 gemiden meydana gelen bir donanma kurup *nauarkhos* yetkisine eşinin kardeşi Peisandros'u atadı³⁷. Tithraustes'le yaptığı anlaşma uyarınca Lydia boyunca yürürken yerli halka zarar vermedi; ancak Pharnabazos'un idaresindeki bölgeye girince geçtiği her yeri yağmalayıp tahrip ederek ilerledi. Thebe ve Apia ovalarını³⁸ aştıktan sonra Mysia'ya saldırdı ve Mysialılara sefere

³² Ksen. *Hell.* III. 4. 26; Plut. *Ages.* X. 4-5; ayrıca bk. Ksen. *Ages.* IV. 6; Diod. XIV. 80. 8; Plut. *mor.* III. 209d: *Apophtheg. Lacon.* 14.

³³ Ksen. *Hell.* III. 5. 1; Paus. III. 9. 8.

Pausanias'a (III. 9. 8) göre Tithraustes, zeki bir entrikacıydı ve Lakedaimonlulardan nefret etmekteydi. Tithraustes Sardeis'e gelir gelmez düşman ordusunun Asya'dan geri çağırılmaya Lakedaimonluları zorlayacak bir plan hazırladı. Rhodoslu Timokrates'i yüklü miktarda parayla Spartalılara karşı savaş çıkartması için Hellas'a gönderdi.

³⁴ Hell. *Oxy. fr. Lond.* VII (II). 2-5; Polyain. *strat.* I. 48. 3 '*Konon*'.

Plutarkhos'a (*Artaks.* XX. 3) göre ise, II. Artakserkses Spartalılarla nasıl bir stratejiyle savaşmak gerektiğini düşünüp taşınarak Rhodoslu Timokrates'i büyük miktarda altını götürüp kentlerdeki en yetkili kişilere rüşvet vermesini ve ayartmasını, Hellenleri Spartalılara karşı kışkırtmasını emredip Hellas'a gönderdi.

³⁵ Ksen. *Hell.* III. 5. 1-2; ayrıca bk. Paus. III. 9. 8-9; Plut. *Artaks.* XX. 3; *Ages.* XV. 6. Konuya ilişkin ayrıca bk. Bruce 1967, 58-60; March 1997, 266; Lafarga 2007, 389-391; Binder 2008, 275.

Rhodoslu Timokrates rüşveti Thebai'da Ismenias; Anrokleidas ve ya Antitheus (Hell. *Oxy. fr. Lond.* VII (II). 2) ya Amphithemis (Paus. III. 9. 8) ya da Galaksidoros'a (Ksen. *Hell.* III. 5. 1); Korinthos'ta Timolaus ve Poly-anthes (Hell. *Oxy. fr. Lond.* VII (II). 2; Ksen. *Hell.* III. 5. 1; Paus. III. 9. 8); Argos'ta Kylon ve arkadaşlarına (Ksen. *Hell.* III. 5. 1) ya da Kylon ve Sodamas'a (Paus. III. 9. 8); Atina'da Epikrates ve Kephalos'a (Hell. *Oxy. fr. Lond.* VII (II). 2; Paus. III. 9. 8) verdi.

³⁶ Ksen. *Hell.* III. 4. 27; Hell. *Oxy. fr. Lond.* XXI (XVI). 1; ayrıca bk. Bruce 1967, 132 vdd.

Agesilaos M.Ö. 394 yılının ilkbaharında Daskyleion civarından ayrıldıktan sonra tekrar Thebe'ye dönmüştür (Ksen. *Hell.* IV. 1. 41).

³⁷ Ksen. *Hell.* III. 4. 27-29; Plut. *Ages.* X. 5; Paus. III. 9. 6.

³⁸ Strabon'a (XIII. 1. 70 c. 616) göre, Apia Ovası Thebe Ovası'nın üst tarafında ve içerdedir. Temnos (Demirci) Dağı Apia Ovası'yla sınır teşkil eder. Apia için ayrıca bk. Polyb. V. 77. 9.

katılmaları için baskı kurdu. Zira Mysialıların büyük bölümü bağımsızdı ve krala tabi değillerdi³⁹. Agesilaos çağrısına uyup ordusuna katılan Mysialıların topraklarına zarar vermezken geriye kalanların arazilerini harap etti (Hell. Oxy. fr. Lond. XXI (XVI). 1). Mysia Olympos'unun ortalarına geldiğinde yolun dar, çetin ve bir kısmının da olmadığını fark etti. Güvenli bir geçiş için Mysialılara elçiler gönderip onlarla bir anlaşma yaparak bölge içlerinde ordusuyla ilerledi. Peloponnesos ve müttetikleri geçerken Mysialılar artçı birliğe saldırdı, yerin darlığından düzensizlik içindeki takriben elli askeri öldürdüler. Agesilaos ordusuyla kamp kurdu, günü hareketsiz geçirdi. Ölüler için geleneksel ritüeller gerçekleştirildi. Ertesi gün Derkylideia şeklinde adlandırılan ücretli askerlerinin pek çoğuna pusu kurdu ve ordusuyla tekrar ilerledi. Mysialıların her biri Agesilaos'un önceki günkü yenilgisinden ötürü gittiğini düşünüyorlardı. Bu nedenle köylerinden çıktılar ve aynı yoldaki artçılara saldırmak amacıyla onu takip etmeye başladılar. Agesilaos, Tissaphernes'le yaptığı Sardeis savaşı esnasında uyguladığı taktiği Mysialılar üzerinde de tatbik etti⁴⁰. Pusuya yatan Hellenler onlar yaklaşınca saklandıkları yerden çıkıp düşmanla göğüs göğüse çarpıştılar. Mysialıların komutanları ve öncü askerlerin büyük çoğunluğu ani saldırı karşısında öldü. Geriye kalanlar öncü kolun durumunu görünce köylerine kaçtılar. Agesilaos bu haberi alınca yönünü değiştirip birliğiyle aynı yola saptı, pusuya yatmış ordusuyla karşılaşıncaya kadar ilerledi ve önceki gün kamp yaptığı yerde tekrar ordugah kurdu⁴¹. Bunun akabinde Mysialılar ölülerini gömmek için Agesilaos'a elçi heyeti gönderdiler. Yapılan anlaşma uyarınca muharebede hayatını yitiren 130'dan fazla kişiyi defnettiler. Agesilaos köylerden kılavuzlar aldı ve askerlerini günlerce dinlendirdi. Ordusuyla ilerleyip Phrygia kentlerine indi. Önceki yaz işgal ettiği yerlere değil; bilakis Spithradates ve oğlu Megabates rehberliğinde el değmemiş ülkelere saldırıp talan etti. Sparta ve ittifak ordusu Pharnabazos'un territoryumunu yağmalayarak aralıksız ilerledi. Phrygia'da Aslanların Başları (= Leonton Kephalaî [Λεόντων Κεφαλαί]) şeklinde adlandırılan bir mevkiye ulaştı⁴². Buraya hücum etti; ancak saldırı girişimi başarısızlıkla sonuçlanınca birliğiyle hareketine devam etti. Yağmaya maruz kalmamış bölgenin büyük kısmını harap etti. Yüksek ve tahkimli bir tepenin üzerinde kurulmuş Gordion'a (Polatlı) geldi, burada karargah kurup altı gün kaldı. Bu süre zarfında düşmana taarruz etti; ancak bölgenin idaresiyle sorumlu (*eparkhos*) Pers Rhatines/Rhathanes'in⁴³ direnişi ve karşı saldırısı nedeniyle herhangi bir başarı kazanamayınca orduyu, Spithradates'in isteği nedeniyle Paphlagonia'ya sevk etti⁴⁴. Spithradates Paphlagonia'ya geçildiği

³⁹ Ksen. *Hell.* III. 1. 13; *Anab.* I. 6. 7; 9. 14; II. 5. 13; III. 2. 23.

Genç Kyros ve Daskyleion satrabı Pharnabazos, Mysialıları Pers otoritesi altına almak amacıyla çeşitli seferler düzenlemişlerdir (Ksen. *Anab.* I. 6. 6-7; 9. 14; *Hell.* III. 1. 13). Ancak Mysialıları krallığa tabi kılamadıkları anlaşılmaktadır.

⁴⁰ Hell. Oxy. *P.* XI (VI). 5; ayrıca bk. Bruce 1967, 136.

⁴¹ Hell. Oxy. fr. Lond. XXI (XVI). 2.

⁴² Leonton Kephalaî'nin lokalizasyonu bilinmemekle birlikte, antik yazarlar bu yeri farklı şekilde zikretseler de Phrygia'da olduğu hususunda hem fikirlerdir: Plutarkhos (*Them.* XXX. 2) κώμη Λεοντοκέφαλον; Appianus (*Mithr.* 74. 2) Λεόντων κεφαλή; Athenaios (*Deip.* II. 43f-b) Λέοντος κώμη; ayrıca bk. Bruce 1967, 140; ayrıca bk. Dugas 1910, 81 vd.

⁴³ Ksenophon (*Anab.* VI. 5. 7; *Kyr.* VIII. 3. 32; *Hell.* III. 4. 13) Rhathanes'i Rhathines (Ραθίνης) şeklinde verir; Rhathanes adının tıpkı Spithradates gibi, çeşitli yazım formları söz konusudur. Ksenophon'un aktarımından Rhathanes'in Daskyleion satrabı Pharnabazos'un emrinde süvari birliğinin komutanlık vazifesini icra ettiği anlaşılmaktadır. Daskyleion satrabı Pharnabazos'un buyrultusuyla onbinlerin Bithynia'da ilerleyişini durdurmak amacıyla Spithradates'le birlikte süvari birliğini komuta etmiş (Ksen. *Anab.* VI. 5. 7); M.Ö. 396 yılında Daskyleion yakınlarında Agesilaos'u Pharnabazos'un üvey kardeşi Bagaïos ve Rhathanes komutasındaki süvari birliğiyle bozguna uğratmıştır (Ksen. *Hell.* III. 4. 13).

⁴⁴ Hell. Oxy. fr. Lond. XXI (XVI). 3-5; Ksen. *Hell.* IV. 1; Plut. *Ages.* XI. 1.

takdirde Paphlagonia kralı Otys/Gyes'i⁴⁵ Pers kralı II. Artakserkses'ten ayırıp Spartalılarla müttefiklik kuracağına dair vaatte bulunmaktaydı. Zira Paphlagonia kralı Gyes sembolik olarak dostluğunu sürdürmesine rağmen, aslen II. Artakserkses'in emirlerine itaat etmemekteydi. Dolayısıyla bunun fark edilip ağır cezaya çarptırılmaktan ya da öldürülmekten korkmaktaydı (Ksen. *Ages.* III. 4). Agesilaos ise, vasal kralları imparatorluktan ayırarak Küçük Asya'da Pers gücünü zayıflatmayı planlamaktaydı (Ksen. *Hell.* IV. 1. 2; 41). Peloponnesos ile müttefikleri Phrygia ve Paphlagonia sınırında kamp kurdular. Agesilaos Spithradates'i Gyes'e gönderdi. Zira Agesilaos görüşmek için çağırınca Paphlagonia kralı yanına gitmeyi reddetti. Spithradates onu ikna edip kendisiyle getirdi. Agesilaos, Spithradates'in gösterdiği yararlılık ve bağlılıktan ötürü Spithradates'in Kyzikos'ta bulunan kızıyla Paphlagonia kralı Gyes'in evlenmesi hususunda aracılık etmek suretiyle ona minnettarlığını gösterdi⁴⁶. Agesilaos kıştan dolayı yeterince erzak bulamamaktan korktuğundan Paphlagonialılarla bir anlaşma yapıp emrindeki kuvvetleri hızla deniz kıyısına doğru sevk etti. Askerlerini daha az yoracağından Sangarios'u (Sakarya Irmağı) aşmayı planlamaktaydı. Gyes, Agesilaos'a 1.000 süvari ve 2.000'den fazla piyade getirdi⁴⁷. Agesilaos ordusu Mysia'daki Kios'a (Gemlik) yönlendirdi, burada on gün kaldı. Olympos yakınlarında ihanetlerine misilleme olarak Mysialılara zarar verdi. Ardından sahil boyunca ilerleyip Miletouteikhos'a saldırdı; ancak komutasındaki büyük orduya⁴⁸ rağmen, almaya muktedir olamadı ve ilerleyişine devam etti. Rhyndakos (Kocaçay/Manyas) Irmağı boyunca askeri hareketini sürdürüp Daskyleion satraplık merkezinin kıyısında yer aldığı Daskylitis (Manyas) Gölü'ne ulaştı⁴⁹. Agesilaos, Miletouteikhos başarısızlığının ardından günümüz Hisarteppe mevkiinde konumlanan Daskyleion'a saldırmayı göze alamadı. Daskylitis Gölü kıyısında ordugah kurdu⁵⁰. Daskyleion coğrafik konumu; tahkimli surları ve garnizon askerleri⁵¹ tarafından sıkı bir şekilde korunmaktaydı⁵². Dolayısıyla satraplık merkezi sadece aylar alacak uzun ve sıkı bir kuşatmayla zapt edilebilirdi. Ancak Agesilaos önemli miktarda insan kaynağı, erzak ve lojistik ihtiyacı gerektirecek böylesi bir kuşatmayı göze alamamış görünür. Zira antik kaynakların hiç birinde Agesilaos'un Daskyleion'u muhasara girişiminde bulunduğu dair bir girdi yoktur.

Sparta kralı, Daskylitis Gölü kıyısında *nauarkhos* Kheirikrates⁵³ için denizci olarak denize açılmış

⁴⁵ Paphlagonia kralının adının çeşitli formları bilinmektedir: Γύης (Hell. Oxy. fr. Lond. XXII (XVII). 1-4); Ὀτύς (Ksen. *Hell.* IV. 1. 3-14 'on bir kez'); Κότυς (Ksen. *Ages.* III. 4; Plut. *Ages.* XI. 1-3); Θύς (*FGrHist* II B 115 F 179 'Theopompos' = Ath. *Deip.* IV. 144f-145a); Thuys (Corn. Nep. *Dat.* XIV. 2. 2-5; 3. 1-4); ayrıca bk. Bruce 1967, 142 vd.; Lafarga 2007, 135.

⁴⁶ Ksen. *Hell.* IV. 1. 1-15; Plut. *Ages.* XI. 2-3.

⁴⁷ Ksen. *Hell.* IV. 1. 3-4; *Ages.* III. 4-5; Hell. Oxy. fr. Lond. XXII (XVII). 1-4; Plut. *Ages.* XI. 1-2.

⁴⁸ Diodoros'un (XIV. 79. 1) aktarımından Agesilaos'un Ephesos'a geldiğinde topladığı askerlerle ordusunun 10.000 piyade ve 400 süvariden meydana geldiği bilinmektedir. Paphlagonia kralı Otys/Gyes'ten aldığı takviye birlikte en azından bu sayı takriben 12.000 piyade ve 1.400 süvariye ulaşmış olmalıdır.

⁴⁹ Hell. Oxy. fr. Lond. XXII (XVII). 3; Ksen. *Hell.* IV. 1. 15-16; ayrıca bk. Briant 2002, 639 vdd.

⁵⁰ Bruce 1967, 146.

⁵¹ Hell. Oxy. fr. Lond. XXII (XVII). 3 = *FGrHist* II A 66 F XVII (3); Arr. *anab.* I. 17. 2; ayrıca bk. Tuplin 1987, 235.

⁵² Manyas Gölü ile batı ve güney kısmını çevreleyen Kara Dere (Tarsios/Enbeilos/Ordyses) sayesinde Daskyleion eyalet başkenti küçük bir yarımada üzerindedir. Söz konusu tepe, çevresinden 25 m daha yüksektir. Tepenin ovası 400 m uzunluğundadır ve güneyi hariç sarp bir eğimle aşağıya inmektedir (Bittel 1953, 1-16; Bakır 1995, 270; Müller 1997, 811-815). Höyükte yaklaşık olarak 25.000 m² lik bir yerleşim alanı bulunmaktadır. Tepenin en dik bölümü kuzey, batı ve doğu yamaçlardadır. Güneydoğu ve güney bölüm ise yumuşak bir eğime sahiptir (Bittel 1953, 1-16; Bakır 1995, 270; Bulut 2007, 5 vd.). Höyüğün dik bölümleri doğal koruma setine sahip olmasıyla savunmaya elverişliken güney ve doğu yamaçları surlarla tahkim edilmişti.

⁵³ M.Ö. 395 yılında Agesilaos seferin başlangıcında Kyme'de *nauarkhos* görevine eniştesi Peisandros'u atamıştı

ve emrinde beş *trieres*'le Hellespontos'u muhafaza eden Pankalos'u yanına çağırdı. Pankalos hızlıca geldi ve *trieres*'leri Daskylitis Gölü'ne soktu (Hell. Oxy. fr. Lond. XXII (XVII). 4). Pankalos bu *trieres*'leri M.Ö. yak. 73 yılında Lucullus'un yaptığı gibi, dört tekerlekli yük arabalarıyla⁵⁴ denizden Daskylitis Gölü'ne taşımış veya Propontis'ten Rhyndakos Irmağı boyunca bu nehrin Makestos'la (Susurluk/Simav Çayı) birleştiği koldan Makestos'a; oradan da Kara Dere'ye geçirip Daskylitis Gölü'ne girmiş olabilir⁵⁵. Agesilaos'un gemileri istemesindeki neden Hellespontos Phrygia'sı ve civar bölgelerden gasp ettiği ganimetlerin en kıymetlilerini yükleyip Kyzikos gibi o sırada Sparta hakimiyetinde bulunan güvenilir yerlerde muhafaza edilmesi; ayrıca kara ordusuyla müşterek hareket eden Peloponnesos donanmasındaki mürettebatın ve önemli noktalarda konuşlanmış askerlerin ücretlerinin ödenmesi için taşınmasını sağlamak olsa gerektir (Hell. Oxy. fr. Lond. XXII (XVII). 4). Zira Daskyleion satrabı Pharnabazos emrindeki güçlü süvari birliğiyle her an saldıracaktır; M.Ö. 396 yılındaki süvari savaşına benzer bir yenilgi yaşadığı takdirde ganimetlerin düşman eline geçmesi gibi bir tehlikeyle karşı karşıya kalabilirdi⁵⁶. *Hellenika Oxyrhynkhia* (fr. Lond. XXII (XVII). 4) yazarı, kışın yaklaşmasıyla Agesilaos'un Daskylitis Gölü'nden Mysia'ya geçtiğini; burada ilkbaharda geri gelmeleri koşuluyla askerleri terhis ettiğini ve kışı geçirmek üzere Kappadokia'ya gitmeye hazırlandığını aktarır. Agesilaos'un Kappadokia'ya geçmek için Karadeniz'den başlayıp Kilikia ve Phoinikia'ya giden bir rota izlediğini belirtir (Hell. Oxy. fr. Lond. XXII (XVII). 4). Ne var ki, *Hellenika Oxyrhynkhia*'nın bundan sonraki kısımları tamamen yitik olduğundan olayların nasıl geliştiğine dair herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Seferin ileri safhası Ksenophon'un genel hatlarıyla değindiği farklı anlatısından bilinir kılınmaktadır. Ksenophon (Hell. IV. 16) Agesilaos'un kışı Daskyleion civarlarında geçirdiğini belirterek tam tersi bilgide bulunur.

Daskyleion satrabı Pharnabazos, Agesilaos'un gücünün kaynağının ordusu ile onun meydan savaşındaki ustalığı olduğunu anlamıştı. Zayıf noktaları ise, iyi bir süvari birliğinin eksikliği, erzak tedariki ve müttefiklik kurabileceği ya da kendisine bağlı kılabilen kentlerin yoksunluğuuydu. Zira Manyas Gölü çevresi güçlü kentlerden ziyade zengin köylerden meydana gelmekteydi. Ayrıca kıyıda ziyade iç kesimlerde yer alması ve demografik yapının çoğunluğunu Phrygia, Lydia gibi otokton halkların meydana getirmesi Hellen kolonizasyon hareketinin iç kesimlere yayılmasını

(Ksen. Hell. III. 4. 27-29; Plut. Ages. X. 5). Buna rağmen Kheirikrates'in seferin sonlarına doğru görevini sürdürdüğü anlaşılmaktadır (Bruce 1967, 147).

⁵⁴ M.Ö. yak. 73 yılında Lucullus, Daskylitis Gölü'nden geçen çok sayıda büyük gemiler arasından en büyüğünü ele geçirdi. Acil yardıma ihtiyaç duyan Kyzikos'a geçmek için bu geminin dört tekerlekli bir yük arabası ile denize kadar taşınmasını emretti. Gemiyi denize indirterek içerisine yerleştirdiği bir grup Romalı askeri geceleyin Kyzikos kentine sokmayı başardı (Plut. Luc. IX. 5-6; daha detaylı bilgi için bk. Arslan 2007, 321-340).

⁵⁵ Ephesos gümrük yasasına ilişkin yazıtın da doğruladığı üzere Rhyndakos Irmağı'ndan Propontis boyunca gemi seferleri yapılmaktaydı (Engelmann-Knibbe 1986, 9; SEG XLIII 752; XLIV 928 str. 22-26; Takmer 2003, 142 vdd.). Seyyahlar 18.-19. yüzyılda yaptıkları yolculuklar esnasında Marmara Denizi'nden Rhyndakos Irmağı boyunca Apolloniatis Gölü'ne (Uluabat) varmışlardı. J. B. Lechevalier (1800, 29) 1786 yılında İskele Kasabası'na yaklaşık 4 km mesafede olan Rhyndakos'a gemiyle geçmiştir. Daha sonra yaya olarak Apolloniatis Gölü'ne (Uluabat) kadar yolculuğunu sürdürmüş ve Prusa'ya (Bursa) varmıştır. C. Texier 1833 ya da 1843 yılında yaptığı seyahatinde kendisine iştirak eden ekibiyle İskele Köyü'ne varmış ve ırmağın 6 km kadar içlerine ilerleyerek Rhyndakos Irmağı boyunca bir filikayla Uluabat Gölü'ne gitmek amacıyla yola koyulmuştur. İlk farkına varmadan Susurluk'a gelip Mihaliç'te (Karacabey) kalmış; ardından Uluabat Gölü'ne gelip demir atmıştır (Texier 2002, 241 vd.). J. A. R. Munro'nun (1912, 59) tahminine göre Kara Dere, Agesilaos'un *trieres*'leri transfer edebilecek kadar denizciliğe elverişliydi. Zira 20. yüzyılın başında bile nehir ve göl buna müsaitti. Bununla birlikte balıkçılar kendilerini denizden ayıran toprak şeridini, sandalları yük arabalarına yükleyerek geçmeyi tercih etmektedirler. Konuya ilişkin ayrıca bk. Maffre 2002, 6 vd.

⁵⁶ Ayrıca bk. Bruce 1967, 147.

engellemiş; Pers hakimiyetinin buralarda derinlemesine nüfus etmesine vesile olmuştu. Bu suretle kıyıda uzaklaştıkça Hellespontos Phrygia'sındaki iç kentler ile yerleşkelerin Atina ve Sparta ile duygusal ya da savaş anında ittifaksal ilişkiler kurması pek mümkün olmamıştır. Bu sebeple küçük yerleşimlerin böylesi kritik durumlarda Hellenlerle örgütlenip Perslere karşı ayaklanma olasılıkları yok denecek kadar azdı. Dolayısıyla Agesilaos Perslerin en güçlü eyalet merkezlerinden biri olan Daskyleion'da adamlarını her an bir saldırı tehlikesine karşı sürekli hazır ve tetikte tutmaktaydı. Agesilaos ordusunun iâşesini, yaptığı akınlarla Daskyleion çevresinden temin etmek zorundaydı (Ksen. *Hell.* IV. 1. 16). Bu bağlamda Pharnabazos'un Spartalıları iyice hırpalamadan önce bir meydan savaşını ciddi biçimde düşünmediği anlaşılmaktadır. Düşmanın tedarik malzemesi aramak için küçük gruplara bölündüklerinde tehlikeli olan ani, beklenmedik, vur kaç akınlarıyla yıpratma taktiğini ya da karşı saldırı gibi dolaylı bir stratejiyi benimsedi. Spartalıları yakın takibe alarak potansiyel yiyecek kaynaklarına ulaştıkları sırada taciz etmek için ilk hamleyi onların atmalarını beklediği anlaşılır. Agesilaos'un adamları bir süre herhangi bir saldırıya uğramadıklarından erzak sağlamak için civar yerleşkelere dağılmaktaydılar. Daskyleion satrabı düşman ordusunun tamda beklediği ihmalci ve tedbirsiz davranışlarını yakaladığı anda bir ovada dağınık haldeyken iki tırpanlı araba ve 400 kadar süvariyle ansızın onların karşısına çıktı. Pharnabazos'un düzenli hücum hareketi karşısında Agesilaos'un 700 kadar askeri aceleyle toplandı. Agesilaos ise hoplitleriyle çokta uzakta değildi. Ancak Pharnabazos vakit kaybetmeden savaş arabalarını ön kanatlara dizdi; kendisi ise süvarileriyle arkadan gelerek saldırı emrini verdi (Ksen. *Hell.* IV. 1. 16-18). Arabaların Sparta birliğinin arasına dalıp saflarını dağıtması üzerine Pharnabazos'un süvarileri yaklaşık 100 kişiyi öldürdüler. Geriye kalanlar Agesilaos'un bulunduğu yere kaçıştılar (Ksen. *Hell.* IV. 1. 19-20). Bu olayın üzerinden iki ya da üç gün geçmişken Pers Spithrates, Daskyleion satrabı Pharnabazos'un 160 *stadia* kadar ötede büyük bir köy olan Kaue'de kamp kurduğunu öğrendi ve durumu derhal Herippidas'a bildirdi. Antik yazarların aktarımlarına göre, Pharnabazos ordugahının kuşatılması ihtimalini göz önünde bulundurarak karargahını belirli bir yere kurmuyor, göçebeler gibi sürekli yer değiştiriyordu. Böylelikle konakladığı yeri gizli tutmaya çalışıyordu⁵⁷. Ancak yazarlar Pharnabazos'un yıpratma savaşının gereği uyarınca ordugahını sabit bir yerde kurmama taktiğini idrak edememiş; bunu Agesilaos'la savaşmaya cesaret edememe korkaklığına bağlamışlardır. Oysa burada esas amaç düşmandan orduyu ve atacağı hamleleri gizlemek olmalıdır. Herippidas, Agesilaos'tan 2.000 kadar *hoplitai* ve takriben aynı sayıda *peltastes* ile Spithrates'in süvarilerini, Paphlagonia ve Hellenlerden gönüllülerin kendi emrine ayrılmasını istedi. Agesilaos'un onayını alınca ve kestiği kurbanlar hayra alamet verince emrindeki orduyla yola çıktı. Ancak askerler arasından beklediği bir katılım gerçekleşmedi (Ksen. *Hell.* IV. 1. 20-23). Gün doğarken Daskyleion satrabı Pharnabazos'un karargahına ani bir baskın yaptı. Ön karakollarında bulunan Mysialılar ağır kayıplara uğradılar. Düşman dağılıp kaçarken ordugah zapt edildi. Daskyleion satrabı Pharnabazos'a ait çok sayıda değerli eşya, kap-kacak ve bir miktar yük hayvanı ele geçti⁵⁸. Spithrates ile Paphlagonialılar zapt ettikleri ganimetleri alıp götürmeye kalkışınca Herippidas bu seferde başkomutanlık görevini icra ettiğinden ganimetleri toplama yetkisine dayanarak emrindeki orduyla yollarına çıkıp Spithrates ve Paphlagonialıların elinde ne varsa hepsini toplattı. Zira esir satan memurlara çok sayıda tutsak teslim etmeyi arzulamaktaydı. Ancak Spithrates ve Paphlagonialılar haksızlık ve hakaret dolu böylesi bir davranışa katlanamayarak

⁵⁷ Ksen. *Hell.* IV. 1. 25. Plutarkhos'un (*Ages.* XI. 3) aktarımına göre, Agesilaos ne direniş gösteren ne de gerçekten kendini savunan; bilakis taşınabilir değerli eşyalarıyla bir yerden diğer yere kaçan ya da çekilen Pharnabazos'un ülkesini harap etti.

⁵⁸ Ksen. *Hell.* IV. 1. 24; Plut. *Ages.* XI. 4.

geceleyn teçhizatlarını toplayıp Sardeis'e Tissaphernes'in öldürülmesine iştirak eden Ariaaios'un yanına gittiler. Spithradates ile oğlu Megabates ve Paphlagonialıların Agesilaos'u terk etmeleri bu seferde Sparta kralının aldığı en ağır darbelerden biri oldu⁵⁹.

Pharnabazos'un yıpratma stratejisiyle ordusunun iaşesini karşılamakta güçlük çeken; bağlaşık ve destek alamadığı gibi, ganimet meselesi yüzünden önemli müttefiki Spithradates ile Paphlagonialıların kendisini terk etmesiyle iyice kapana sıkışan Agesilaos, M.Ö. 394 yılının ilkbaharında Daskyleion satrabına bir müzakere teklifinde bulundu⁶⁰. Pharnabazos'a dostlukla bağlı ve o sıralar konuğu olan Kyzikoslu Apolophanes aracılığıyla bunu gerçekleştirdi. Apolophanes, Daskyleion satrabı Pharnabazos'un yanına gidip Agesilaos'un talebini; görüşmenin yapılacağı yeri ve günü bildirdi. Pharnabazos komutan kimliğinin yanında başarılı bir idareci ve siyasetçiydi. Dolayısıyla askeri ve siyasi başarıyı birleştirmekte deneyimliydi. Savaşta ölçülü tehlikeleri göze almakla birlikte strateji düzeyinde çok daha fazla tedbirliydi. Bu bağlamda Pharnabazos Hellas'ın Sparta aleyhine yükselen muhalefetle karşılaşmasının an meselesi olduğunu bildiğinden; bu nedenle Agesilaos'un ordusunun büyük bir kısmıyla geri çağırılacağını kestirdiğinden eyalet bölgesini en az hasarla kurtarmak amacıyla bu teklifi kabul etmiş olsa gerektir. Agesilaos, Daskyleion satrabı Pharnabazos'la kararlaştırdıkları yere önce geldi. Açık bir mekanda çimlerin üzerinde yapılan toplantıda⁶¹ Daskyleion satrabı yaşça Agesilaos'tan büyük olduğundan söze ilkin başladı. Pharnabazos Atinalılarla savaşlarında Spartalılara gösterdiği destek-yardımların karşılığını, Spartalıların idaresindeki eyalet bölgesini talan edip yağmalamakla verdiklerini dile getirdi⁶². Agesilaos Pers kralı II. Artakserkses ile eski müttefikliklerinin yerini şimdi savaşa bıraktığını bu seferin Daskyleion satrabının şahsına yapılmadığını; krala ait her şeyi düşman bilmek zorunda olduklarını belirtti⁶³. Agesilaos Daskyleion satrabı Pharnabazos'a Pers kralı II. Artakserkses'in hegemonyasından ayrılıp özgürlüğüne kavuşmasını; idaresindeki bölgeleri kimseye tabi olmadan yönetmesini; özgürlüğünün garantörü olarak kendilerinin dost ve bağlaşıklığını kabul etmesini teklif etti. Daskyleion satrabı Pharnabazos şayet Artakserkses başka bir *strategos* gönderip beni onun emrine verirse, dostunuz ve müttefikiniz olacağım; ancak *strategos* yetkisiyle beni donatırsa, sizinle bütün gücümle savaşaçağım yanıtını verdi⁶⁴. Kışın son günlerine doğru yapılan müzakere uyarınca Agesilaos bütün ordusuyla Hellespontos Phrygia'sından çekildi (Ksen. *Hell.* IV. 1. 38; 41). Thebe Ovası'na vardığında Artemis Astyrene Tapınağı'nın bulunduğu arazide ordugah kurdu. Rhodoslu Timokrates'in Hellas'a götürdüğü para⁶⁵ hedefine ulaşmış, Hellenlerden bazıları Spartalılarla savaş hazırlıklarına başlamışlardır. Bu nedenle Spartalılar Epikdidas'ı Thebe'de

⁵⁹ Ksen. *Hell.* IV. 1. 27-28; Plut. *Ages.* XI. 4-7.

⁶⁰ Ksen. *Hell.* IV. 1. 29-30; ayrıca bk. *FGrHist* II B 115 F 21 '*Theopompos*'= Porphyr. Euseb. *PE* X 3 p. 465 BC. Plutarkhos (*Ages.* XII. 1) barış görüşmesini talep edenin Daskyleion satrabı Pharnabazos olduğunu dile getirir.

⁶¹ Daskyleion satrabı Pharnabazos Pers gelenekleri uyarınca müzakereye maiyeti ve görkemli donanımıyla gelmişti. Uşakları altına halı sermeye davranınca Pharnabazos üzerinde pahalı ve süslü urbanları olmasına rağmen, Agesilaos'un sadeliği karşısında biraz utanarak o da olduğu gibi yere uzandı (Ksen. *Hell.* IV. 1. 29-30; Plut. *Ages.* XII. 2).

⁶² Ksen. *Hell.* IV. 1. 32-33; Plut. *Ages.* XII. 2-3.

⁶³ Ksen. *Hell.* IV. 1. 34; Plut. *Ages.* XII. 3-4. Agesilaos konuşmasının başında bu durum için Hellen geleneklerinden bir örnek sunar: Hellas'ta insanlar birbirlerine konuk olurlar. Bunlar mensup olduğu kentler arasında savaş çıktığı zaman ulusal ordularının safalarında yer alır, gerektiğinde konukluk bağıyla bağlandıkları kimselerle dövüşürler ve birbirlerini öldürdükleri bile olur (Ksen. *Hell.* IV. 1. 34).

⁶⁴ Ksen. *Hell.* IV. 1. 37; *Ages.* III. 5; Plut. *Ages.* XII. 4-5.

⁶⁵ Ksen. *Hell.* III. 5. 1; *Hell. Oxy.* fr. Lond. VII (II). 2-5; Paus. III. 9. 8; Plut. *Artaks.* XX. 3; *Ages.* XV. 6; Polyain. *strat.* I. 48. 3 '*Konon*'.

konaklayan Agesilaos'a gönderip emrindeki orduyla derhal Sparta'ya dönmesini bildirdiler⁶⁶. Bunun üzerine Agesilaos, Euksenos'u *harmostes* görevine atayıp kentlerin güvenliğini sağlamak için emrine 4.000 kişiden fazla bir kuvvet verdi. Kendisi de durumu özetleyen '*kral tarafından 30.000 okçuyla Asya'dan sürülüyorum*' ünlü lakonik sözü⁶⁷ ardında bırakarak büyük bir orduyla Kserkses'in Hellas'a geçmek için aldığı yolu izleyerek Hellas'a ilerledi⁶⁸.

Agesilaos'un Küçük Asya seferleri bir bütün olarak değerlendirildiğinde Sardeis ve Daskyleion eyalet merkezlerine kadar sokulup Tissaphernes⁶⁹ ve Pharnabazos'un⁷⁰ ordugahlarındaki teçhizatları ele geçirecek kadar satraplara kısa süreli ciddi zararlar verdiği bir gerçektir. Ancak askeri edimleri Hellen antik yazarların abartılı anlatıların aksine Pers imparatorluğunun gücünü sarsacak boyutlarda değildi. Zira ne satrapların bir daha toparlanmasını engelleyecek Granikos gibi kesin bir zafer ve ağır bir kayıp ne de imparatorluktan ilhak edip yandaşlığını kazandığı ya da zapt ettiği bilinen herhangi bir kent söz konusuydu⁷¹. Ancak Ksenophon, Corn. Nepos ve Plutarkhos'un *Agesilaos* biyografilerinde veya konu örgüsü döneme ait olayları içeren *Hellenika*'daki ya da Isokrates ve Constantinus VII Porphyrogennitus'un eserlerinin satır aralarında seferi özetleyen söylemleri bir araya getirildiğinde konuyu yanlışlığa düşüren bir durum ortaya çıkmaktadır. Öyle ki, Ksenophon (*Hell.* III. 1. 5; IV. 1. 41); Corn. Nepos (*Ages.* XVII. 4. 1) ve Plutarkhos (*Ages.* XV. 1; *mor.* III. 211 a: *Apophtheg. Lacon.* 38) Agesilaos'un Küçük Asya'da kazandığı başarılarından cesaretlenerek doğrudan Merkez Asya'ya geçip Pers kralıyla savaşmayı; Susa ve Ekbatana'daki kraliyet hazinelerini ele geçirmeyi planladığını aktarırlar. Corn. Nepos (*Ages.* XVII. 3. 6) ve Plutarkhos (*Artaks.* XX. 3), Asya'daki savaşlarla Agesilaos'un herkesin gözünde fatih olarak görülecek ölçüde ünlendiğini belirtir. Bu nedenle Plutarkhos (*Comp. Ages. Pomp.* II. 3) onun Küçük Asya'da kazandığı ünü ve gücü İskender haricinde hiç kimsenin elde edemediğini dille getirir. Isokrates (*Paneg.* 145) Perslerin askeri zayıflıklarını belirttiği pasajında Agesilaos'un Kyros'un ordusunun yardımıyla Halys Irmağı'nın ötesindeki bütün teritoryumu ele geçirdiğine değinir. Bu anlatılar sonraki yazarlarca da sorgulanmadan kabul görmüş ve geleneksel bir söyleme bürünmüştür⁷². Doğu Roma imparatoru ve yazar Constantinus VII Porphyrogennitus (*de virt.* I. 239-240) cesareti ve stratejik kararlarıyla ünlenen Agesilaos'un büyük bir orduyla zafer kazanarak Asya'nın birçok yerine saldırdığını; şayet Spartalılar politik nedenlerden ötürü geri çağırmasalardı, Perslerin bütün krallığını son derece ciddi tehlikelere sokabileceğini belirtir. Ancak Hellenleri daha güçlü kılmak ve Sparta kralı Agesilaos'un önder olarak imgesini büyütme amacıyla böylesi

⁶⁶ Ksen. *Hell.* IV. II. 1-4; Corn. Nep. *Ages.* XVII. 4; Diod. XIV. 83. 1; Plut. *Ages.* XV. 1-6; *Artaks.* XX. 4; *Kim.* IX. 3; Paus. III. 9. 12; Polyain. *strat.* I. 48. 3 '*Konon*'; Dio Khrys. *Orat.* 56. 7; Const. Porph. *de virt.* I. 239-240.

⁶⁷ Pers sikkeleri üzerine okçu gravürü darp edilmiştir (Plut. *Artaks.* XX. 4; *Ages.* XV. 6; *mor.* III. 211 b: *Apophtheg. Lacon.* 40).

⁶⁸ Ksen. *Hell.* IV. 2. 5-8; Diod. XIV. 83. 3-4; Paus. III. 9. 12.

⁶⁹ Ksen. *Hell.* III. 4. 24; *Ages.* I. 32; *Hell. Oxy. P.* XI (VI). 4-6; Corn. Nep. *Ages.* XVII. 3. 4-6; Plut. *Ages.* X. 3.

⁷⁰ Ksen. *Hell.* IV. 1. 24; Plut. *Ages.* XI. 4.

⁷¹ Sparta *harmostes*'i Derkyllidas'ın M.Ö. 399-397 yıllarında Küçük Asya'da düzenlediği seferle kıyaslandığında benzer bir durum ortaya çıkmaktadır. Derkyllidas, Aiolis ve Troas Bölgesi'nde çok sayıda kenti, bazen ikna yolu bazen de savaşla dize getirerek Daskyleion eyalet bölgesinden kısa süreliğine ayırıp Sparta müttefikliğine dahil etmiştir (Ksen. *Hell.* III. 1. 9-22; Isok. *Paneg.* 144. 3; Diod. XIV. 38. 2; Polyain. *strat.* II. 6. 1 '*Derkyllidas*'; *Iust.* VI. 1. 2-4). Bu suretle Daskyleion satrapı Pharnabazos'a ağır zayıat vermiştir (Ksen. *Hell.* III. 2. 1; Diod. XIV. 38. 2). Ancak Agesilaos'un bu seferleri esnasında askeri ve diplomatik bir başarı şeklinde değerlendirilebilecek Pers imparatorluğundan koparıp Sparta yandaşlığına kattığı kentlere dair kesin bir çıkarımda bulunmak mümkün değildir.

⁷² Dio Khrysostomos (*Orat.* 56. 7) da Agesilaos'un Büyük Kralla savaştığı sırada Sardeis civarındaki savaşta zafer kazandığını ve bütün aşağı Asya'nın kontrolünü kazandığını belirtir.

bir yazım geleneği oluşturulmuş olsa gerektir. Döneme ilişkin temel kaynak hiç şüphesiz Sparta kralının yakın dostu ve bu savaşlarda ona eşlik eden Ksenophon'un *Hellenika* ve *Agesilaos* adlı eserlerdir. *Hellenika*'da olaylar tarihsel bir gerçeklikle sunulmakla birlikte, *Hellenika Oxyrhynkhia* yazarının aktarımı sayesinde bildiğimiz Leonton Kephalaı, Gordion ile Miletouteikhos'ta cereyan eden savaşlara değinilmemiştir. Elbette bunda yazarın Hellen kimliğinden kaynaklı milli duyguları ve Agesilaos'la dostluk bağları yadsınmaz etmenler olsa gerektir. *Agesilaos* (I. 1) biyografisi ise, yazarın da önsözde belirttiği gibi, methiye amaçlı yazılmış bir çalışmadır. Agesilaos'un karakteri askeri seferlerinden biraz daha ön plana çıkmakta; tarihsel bir anlatıdan ziyade öyküleme yöntemi kullanılmaktadır. *Agesilaos* eserinde Küçük Asya seferlerini kısa tutmuş, ağırlık noktasını ise Sardeis savaşına vermiştir. Bu anlatısı içerisinde sadece M.Ö. 396 yılında aniden Phrygia'ya geçişine ve ganimetlere kısaca değinir. Aynı yaklaşımı Cornelius Nepos ve Plutarkhos *Agesilaos* biyografilerinde sürdürmüşlerdir. Bununla birlikte bu seferler sırasında uğradığı beş ayrı yenilgiye tamamen ilgisiz veya suskun kaldıkları görülür. Plutarkhos, Corn. Nepos'tan farklı olarak Ksenophon'un *Hellenika* eserindeki Spithradates ile oğlu Megabates; Pahplagonia kralı Gyes; Pharnabazos'un karargahının ele geçirilişi; Agesilaos ve Pharnabazos görüşmesiyle ilgili konuları benzer uzunlukta yineleyip durmuştur. Nitekim ilgili yazarlar Sparta kralının komutanlık yeteneklerini ön plana çıkarmaya çalıştıklarından yenilgiyle sonuçlanan savaşlara kısaca ya da hiç değinmeyip başarılı seferleri üzerine odaklandıkları; bu nedenle Phrygia üzerindeki askeri hareketin görmezden gelindiği varsayılabilir.

Bunun yanı sıra ideolojik alışkanlıklarından kaynaklanan Hellen antik yazarların tarihsel gerçekliği, Hellenler ile Persler aynı düzlemde söz konusu edildiğinde arka planda kalırken; Hellenler birbirleriyle kıyaslandığında kendini ele verir. Plutarkhos (*Comp. Ages. Pomp.* II. 3)'de Agesilaos'u Perslerle karşılaştırdığında sergilediği askeri üstünlük ve gücü, İskender dışında öncülerini ve çağdaşlarından hiç kimsenin edinemediği şeklinde yüceltirken; ancak Atinalı Kimon'un askeri icraatlarıyla kıyaslandığında bunların küçük çaplı kazanımlar olduğunu açıkça kabul eder. Plutarkhos'a (*Kim.* IX. 3) göre, Agesilaos deniz kıyısında yaptığı kısa savaşta başarılı işlere imza atsa da, büyük bir kahramanlık gösteremedi. Zira Kimon'un *strategos*'luğu esnasında ne bir mektup taşıyıcısı (*grammatophoros*) ne de bir at denizden 400 *stadia* kadar içeri giremezken, Agesilaos Küçük Asya'dan geri çağrıldığında Pers vergi toplayıcıları (*phorologoi*) müttefik ve dost kentlerde rahatlıkla dolaşabilmekteydi. Benzer ideolojik yaklaşımı Isokrates de sergiler. *Panegyricus* (145) adlı çalışmasında Agesilaos'un Halys Irmağı'nın ötesine kadarki yerleri ilhak eden büyük sefere imza attığını belirtir. *Philippos* (V. 62; 86-87) ve *Epistula* (IX. 13-14) yapıtlarında Agesilaos'un sadece Pers kralıyla savaşmaya değil; aynı zamanda sürgün edilen dostları için kentleri yeniden düzenlemeye ve önemli yetkilere onları getirmeye karar verdiğini belirtir. Bu nedenle enerjisinin büyük kısmını dostlarının çıkarları adına harcaması Hellenleri büyük bir talihsizlik ve savaşın içine sürüklediğini; bu iç karışıklık yüzünden Perslerle savaşmaya güçlerinin ve vakitlerinin kalmadığını dile getirir. Isokrates'in konu edilen eserlerde birbirine karşı tezlerin farklı politik amaçları vardır. *Panegyricus*'te Hellenlerin Büyük Krala karşı Perslerle savaşmalarını teşvik ederek yeniden Panhellenizm birleşmesini sağlamak maksadıyla Perslerin askeri zayıflıklarını gözler önüne sermeye; *Philippos* ve *Epistula* da ise Hellenleri Makedonya kralı II. Philippos önderliğinde birleştirip Perslere karşı savaşmalarına hizmet eder⁷³.

Bazı modern yazarlar, Agesilaos'un Daskyleion civarında gerçekleştirdiği yağma akınlarını satraplık merkezi Daskyleion'un kuşatılıp zapt edildiği; bu esnada eyalet merkezindeki satrapın

⁷³ Sarıkaya 2012, 239.

sarayı gibi bazı yapıların yakılıp yıkıldığı şeklinde yorumlamışlardır⁷⁴. Kült yolu ve arşiv odası olarak değerlendirilen alanda yapılan 2004 yılı kazılarında kuzeyde 33.92 m; güneyde ise 33.75 m bir alanı kaplayan yangın tabakası açığa çıkartılmıştır. Bu kazı alanında ele geçen seramik malzemelerin M.Ö. 400-375 yılları arasına ait olduğu düşünülmektedir⁷⁵. Bu nedenle Ksenophon'un (*Hell.* IV. 1. 33) ἄ δέ μοι ὁ πατήρ καὶ οἰκήματα καλὰ καὶ παραδείσους καὶ δένδρων καὶ θηρίων μεστοὺς κατέλιπεν, ἐφ' οἷς ἠϋφραϊνόμην, ταῦτα πάντα ὀρῶ τὰ μὲν κατακεκομμένα, τὰ δὲ κατακεκαυμένα/*benim zevklerim olan babamın bana bıraktığı güzel hanelere/konutlara, ağaç ve av dolu parklara gelince hepsinin yakılıp yıkıldığına tanıklık etmekteyim* ibaresinden hareketle yangın tabakası M.Ö. 395 yılına tarihlendirilmiştir⁷⁶. Ancak antik kaynakların aktarımından da anlaşıldığı üzere böylesi bir durumun o sırada gerçekleşmesi pek de ihtimal dahilinde gözükmemektedir. Gerçekten Agesilaos, Daskyleion satraplık merkezini ilhak edip Pharnabazos'un sarayı ve doğal olarak saray içerisinde bulunan eyalet hazine dairesini ele geçirmiş olsaydı, Hellen antik yazarları Pers imparatorluğunun Küçük Asya'daki egemenliklerinin zayıflığını gözler önüne seren bu olaya detaylarıyla ya da en azından ana hatlarıyla da olsa mutlaka yer verirlerdi. Oysa Agesilaos'un bilhassa başarılı edimleri üzerinde duran Ksenophon, Cornelius Nepos ve Plutarkhos'un Sparta kralının Tissaphernes'in ve Pharnabazos'un karargahını zapt edilmesine değinip Daskyleion satraplığının sarayının ele geçirilmesini atlamaları mümkün gözükmemektedir. Ayrıca Daskyleion eyalet başkentini zapt eden bir muzaffer komutan olarak Agesilaos'un Pharnabazos'a ateşkes antlaşması yapmayı teklif etmesi de bu süreçle tezatlık oluşturmaktadır (Ksen. *Hell.* IV. 1. 29-30). Bu durum savaşta yenen ile yenilen arasındaki ilişkiye tamamen aykırıdır. Bununla birlikte Daskyleion'un coğrafik konumu nedeniyle bir yandan Manyas Gölü diğer taraftan tahkimli bir höyük üzerine konuşlandığından ve yüksek surlarla korunduğundan ya çetin bir saldırıyla ya da güçlü bir kuşatmayla ele geçirilebilirdi. Surlara saldırmak, yapılmaları haftalar ya da daha fazla zaman alacak kuşatma silahları gerektirecekti. Kuşatma işi, etrafını siperlerle ve kütüklerden yapılmış bir duvarla çevirmek, yani büyük tekerlekli kuşatma kulelerin ve ok fırlatan katapult/mancınıklar, koçbaşları gibi makinelerin gerekliliği anlamına gelecekti. Ne var ki Spartalılar, Makedonyalılar gibi kent kuşatma teknikleri bakımından usta değillerdi. Sparta savaş düzeni esas itibarıyla meydan muharebesi ve teke tek savaşta ön plana çıkıyordu. Bu nedenle Agesilaos'un bunun için yeterli lojistiğinin ve kalifiyeli elamanının olduğu bilinmemektedir. Bunlar yapılsa bile, Daskyleion'u kuşatmak veya saldırmak o koşullar altında stratejik bir hata olurdu. Pharnabazos emrindeki orduyla eyalet başkentinde mevzilenmemiştir, çevre yerleşkelerde serbestçe dolaşmaktaydı. Dolayısıyla güçlü süvarileriyle Agesilaos'un ordusunun etrafını çepeçevre sarıp saldırdığı takdirde, iki ateş hattı arasında kalacaklarından Spartalılar açısından kurtuluşu pek mümkün gözükmeyen son derece zor bir durum yaratabilirdi. Zira bir yandan hisardan Pers garnizonları ile arkadan Pharnabazos'un saldırıları diğer yandan kaçışlarını zorlaştıran Manyas Gölü ve Kara Dere arasında sıkışıp kalma olasılıkları vardı. Bunla birlikte muhasara uzadıkça Agesilaos yeni takviye birliklere, müttefiklere, erzaka ve maddi desteğe ihtiyaç duyacaktı. Buralarda büyük kentler olmadığından yardım alamayacağı gibi, Pharnabazos surların dışında olduğu müddetçe ordu iâşesini karşılamakta sürekli zorluk çekecekti. Oysa Pharnabazos'un yardımına eyalet bölgesindeki garnizon üslerinden ve Tissaphernes öldüğü için Sardeis gibi diğer satraplık merkezlerinden her an takviye birlikler gelebilirdi. Nitekim Agesilaos'un askeri hareketleri söz konusu edildiğinde genel izlediği taktik sabit bir savaş değil, hareketli çarpışmaydı. Sardeis ve Mysia'daki gibi,

⁷⁴ Bakır 2003, 9; 2007, 170; 2012, 5; Coşkun 2005, 65 vdd.; İren 2010, 251 vd.; İren-Yıldızhan 2014, 211.

⁷⁵ Coşkun 2005, 65.

⁷⁶ Bakır 2003, 9; 2007, 170; Coşkun 2005, 65 vdd.; İren 2010, 251 vd.

düşmanı şaşırtabilir, meydan savaşı yapabilir, akınlar düzenleyip pusu kurabilirdi. Ancak Leonton Kephalai, Gordion ile Miletouteikhos'ta olduğu üzere saldırılarla ele geçiremediği kentleri uzun süre kuşatarak alma girişiminde bulunmamaktaydı. Zira bunu gerçekleştirecek gerekli donanım ve teçhizata sahip değildi.

Pharnabazos'un izlediği yıpratma stratejisi gereği Sparta ordusunun bir süre Daskyleion'un çevre köylerinde yağma hareketine göz yumduğu anlaşılmaktadır. Ksenophon (*Hell.* IV. 1. 33)'deki pasajında Agesilaos ve adamlarının eyalet başkenti Daskyleion'u zapt edemediklerini; bilakis ordu iâşesini karşılamak amacıyla civar köylere yaptıkları akınlarda yağmanın yanı sıra –muhtemelen Perslerin önde gelenlerinin oturduğu– bazı konutları yakmalarından Pharnabazos'un duyduğu rahatsızlığı dile getirmektedir⁷⁷. *Konutlar/haneler* (οἰκήματα) çoğul verilerek Daskyleion satrabının sarayı anlamında değil, bilakis köylerdeki evleri betimlemek amacıyla kullanıldığı aşıkardır. Zira Ksenophon gerçekten satrabın sarayını belirtmek isteseydi (*Hell.* IV. 1. 15)'deki pasajında yaptığı üzere açıkça οἰκήματα yerine βασιλεια kelimesini kullanması beklenirdi.

Sonuç itibariyle Agesilaos'un Küçük Asya seferleri sistemli ve tümleştirici bir yaklaşımla ele alındığında yağma akınlarıyla Pers gücünü kırmanın ötesine gidemediği; başarılarının küçük çapta; kazanımlarının ise, uzun süreli olmadığı gözlenmektedir. Agesilaos'un en büyük başarısı satrapların karargahını zapt etmesi; ayrıca kazandığı Sardeis zaferiyle Hellenlerin baş düşmanı şeklinde anılan Tissaphernes'in öldürülmesine sebebiyet vermesidir. Art arda yenilgilerin yaşandığı Daskyleion seferleri esnasında iddia edilenlerin aksine eyalet başkenti Daskyleion'un kuşatılıp zapt edilmesinin mümkün olmadığı anlaşılmaktadır.

⁷⁷ Ayrıca bk. Ksen. *Hell.* IV. 1. 16; Briant 2002, 640.

BİBLİYOGRAFYA

Antik Kaynaklar

- App. (= Appianus, *Rhomaika*)
 Mithr. (= Mithridateios)
 Kullanılan Metin ve Çeviri: *Appian's Roman History*. Trans.: H. White vols. I-IV. Cambridge, Massachusetts - London 1912-1913 (The Loeb Classical Library).
- Ael. Arist. (= Aelius Aristides)
 Kullanılan Metin ve Çeviri: P. Aelius Aristides. *The Complete Works*. Trans.: C. A. Behr. Leiden, vol. I 1981, II 1986.
- Arr. *anab.* (= Arrianus, *Anabasis*)
 Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Arrian*. Trans.: P. A. Brunt vols. I-II. Cambridge, Massachusetts - London 1976-1983 (The Loeb Classical Library).
Anabasis Alexandri, I-IV, vol. I. Trans.: E. I. Robson. Cambridge, Massachusetts - London 1929-1967 (The Loeb Classical Library).
- Ath. *Deip.* (= Athenaios, *Deipnosophisticarum Epitome*)
 Kullanılan Metin ve Çeviriler: *The Deipnosophistis*. Trans.: C. B. Gulick, vols. I-VII. Cambridge, Massachusetts - London 1927-1999 (The Loeb Classical Library).
- Corn. Nep. (= Cornelius Nepos)
 Ages. (= Agesilaos)
 Dat. (= Datames)
 Kullanılan Metin ve Çeviri: *On the Great Generals of Foreign Nations*. Trans.: J. C. Rolfe. Cambridge - Massachusetts 1966 (The Loeb Classical Library).
- Const. Porph. *de virt.* (= Constantinus VII Porphyrogenitus, *De virtutibus et vitiis*)
 Kullanılan Metin: *De Virtutibus et Vitiis*. Eds. T. Buttner-Wobst – A. G. Roos, *Excerpta Historica iussu Imp. Constantini Porphyrogeniti Confecta*, vol. 2. Berlin 1906-1910.
- Diod. (= Diodorus Siculus, *Bibliothèque Historique*)
 Kullanılan Metin ve Çeviri: *Diodorus of Sicily*. Trans.: R. M. Geer. London - New York 1947 (The Loeb Classical Library).
- Dio Khrys. *Orat.* (= Dio Khrysostomos, *Orationes*)
 Kullanılan Metin ve Çeviri: *Dio Chrysostom*. Trans.: W. Cohoon – H. L. Crosby. London, New York 1932-1953; Cambridge, Massachusetts - London 2006 (The Loeb Classical Library).
- FGrHist *Die Fragmente der Griechischen Historiker*. Kullanılan Metin: F. Jacoby. I-XV. Berlin - Leiden 1923-1958.
- Frontin. *strat.* (= Sextus Iulius Frontinus, *Strategematon*)
 Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Strategems and the Aqueducts of Rome*. Trans.: C. E. Ennett. London - New York 1925 (The Loeb Classical Library).
- Hell. Oxy. (= Hellenica Oxyrhynchia).
 Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Hellenica Oxyrhynchia*. Ed. - Trans. - Comment.: P. R. McKechnie – S. J. Kern. Warmisnter 1993.
Hellenica Oxyrhynchia. Ed. V. Bartoletti. Leipzig (1959) 6-37.
Hellenica Oxyrhynchia, Cum Theopompi et Cratippi Fragmentis. Eds. B. P. Grenfell – A. S. Hunt. Oxford 2013.
- Isok. *Paneg.* (= Isokrates, *Panegyricus*)
 Kullanılan Metin ve Çeviri: *Isocrates*. Trans.: G. Norlin, vols. I-II. Cambridge,

- Massachusetts - London 2000.
 (= Isokrates)
 Isok. *Epist.* (= *Epistula*) *Euag.* (= *Euagoras*) *Phil.* (= *Philippus*)
 Kullanılan Metin ve Çeviri: *Isocrates*. Trans.: L. V. Hook, vol. III. Cambridge - Massachusetts - London 1998.
- Iust. (= Marcus Iulianus Iustinus, *M. Iuliani Iustini Epitoma Historiarum Philippicarum Pompei Trogi*)
 Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Epitome of the Philippic History of Pompeius Trogus*. Trans.: J. C. Yardley. Intr.: R. Develin. Atlanta 1994.
- Ksen. *Ages.* (= Ksenophon, *Agesilaos*)
 Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Xenophon Scripta Minora*. Trans.: E. C. Marchant. Cambridge, Massachusetts - London 1946² (The Loeb Classical Library).
- Ksen. *Anab.* (= Ksenophon, *Anabasis*)
 Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Anabasis*. Trans.: C. L. Brownson, vols. I-VII. Cambridge, Massachusetts - London 1968 (The Loeb Classical Library).
 Ksenophon, *Anabasis (Onbinlerin Dönüşü)*. Çev.: T. Gökçöl. İstanbul 1998².
- Ksen. *Hell.* (= Ksenophon, *Hellenika*)
 Kullanılan Metin ve Çeviri: *Hellenica*. Trans.: C. L. Brownson – O. J. Todd, vols. I-III. London - New York 1961 (The Loeb Classical Library).
- Ksen. *Kyr.* (= Ksenophon, *Kyropaedia*)
 Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Cyropaedia*. Ed. E.C. Marchant, *Xenophontis Opera Omnia*, vol. 4. Oxford 1910 (repr. 1970).
Xenophon Cyropaedia, vols. V-VI. Trans.: W. Miller. London - New York 1914 (The Loeb Classical Library).
- Paus. (= Pausanias, *Periegesis tes Hellados*)
 Kullanılan Metin ve Çeviri: *Pausanian Description of Greece*. Trans.: W. H. Jones, vols. I-V. London - New York 1918-1935 (The Loeb Classical Library).
- Phot. *Bib.* (= Photios, *Bibliotheka*)
 Kullanılan Metin ve Çeviriler: Photios, *Bibliotheka*. Ed. R. Henry. Paris 1971.
 Photius, *The Bibliotheka*. A Selection. Trans.: N. G. Wilson. London 1994.
- Plut. (= Plutarkhos, *Bioi Paralleloi*)
Ages. (= *Agesilaos*) *Artaks.* (= *Artakserkses*) *Kim.* (= *Kimon*)
Luc. (= *Lucullus*) *Lys.* (= *Lysandros*) *Them.* (= *Themistokles*)
 (*Compratatio Agesilai et Pompeii*)
 Kullanılan Metin ve Çeviri: *Plutarch's Lives*. Trans.: B. Perrin, vols I-XI. Cambridge, Massachusetts - London 1989-2005 (The Loeb Classical Library).
- Plut. *mor.* (= Plutarkhos, *moralia*)
 Kullanılan Metin ve Çeviri: *Plutarch Moralia*. vol. III. Trans.: F. C. Babbitt. London - New York 2004⁷.
- Polyain. *strat.* (= Polyainos, *Strategemata*)
 Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Strategemata*. Ed. E. Woelfflin – J. Melber, *Polyaeni Strategematon Libri VIII*. Leipzig 1887 (repr. Stuttgart 1970).
Polyaenus's Strategems of War. Trans.: R. Shepherd. Chicago 1974.
- Polyb. (= Polybios, *Historiai*)
 Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Histories*. Trans.: W. R. Paton, vols. I-VI. Cambridge, Massachusetts - London 1922 vd. (The Loeb Classical Library).
- Strab. (= Strabon, *Geographika*)
 Kullanılan Metin ve Çeviriler: *The Geography of Strabo*. Trans.: H. L. Jones,

- vols. I-VIII. London - New York 1917-1932 (The Loeb Classical Library).
Strabon, Coğrafya. Çev.: A. Pekman. İstanbul 2000.
 (= Thukydides)
 Kullanılan Metin ve Çeviri: *Peloponnes Savaşı*. Çev.: T. Gökçöl. İstanbul 1976.

Modern Literatür

- AA *Archäologischer Anzeiger*. Berlin.
 AClass *Acta Classica*. Verhandelingen van die Klassieke Vereniging van Suid-Afrika = Proceedings of the Classical Association of South Africa. Pretoria [Cape Town].
 Akron *Akdeniz Üniversitesi Akdeniz Dillerini ve Kültürlerini Araştırma Merkez Dizisi*. İstanbul.
 AMI *Archäologische Mitteilungen aus Iran*. Berlin.
 Anderson 1974 J. K. Anderson, "The Battle of Sardis in 395 B.C.". *CSCA* 7 (1974) 27-53.
Anadolu/Anatolia. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Bölüm Dergisi. Ankara.
 Arslan 2007 M. Arslan, *Mithradates VI. Eupator, Dionysos: Roma'nın En Büyük Düşmanı*. İstanbul 2007.
 Bakır 1995 T. Bakır, "Archäologische Beobachtungen über die Residenz in Daskyleion". *Pallas* 43 (1995) 269-285.
 Bakır 2003 T. Bakır, "Daskyleion (Tyaiy Drayahya) Hellespontine Phrygia Bölgesi Akhaemenid Satraplığı". *Anadolu/Anatolia* 25 (2003) 1-26.
 Bakır 2007 T. Bakır, "Auswertung der Keramik für eine Relative Chronologie im Perserzeitlichen Daskyleion". Eds. İ. Delemen, O. Casabonne, Ş. Karagöz – O. Tekin, *The Achaemenid Impact on Local Populations and Cultures in Anatolia: Sixth-Fourth Centuries B.C.*. İstanbul (2007) 167-176.
 Bakır 2012 T. Bakır, "Dascylium". Ed. O. Bingöl, *Ekrem Akurgal 100 yaşında*. *Anadolu/Anatolia Ek Dizi III. 1 / Anı-Armağan Dizini*. Ankara (2012) 1-30.
 BCH *Bulletin de Correspondance Hellénique*. Paris - Athènes.
 Binder 2008 C. Binder, *Plutarchs Vita des Artaxerxes Ein Historischer Kommentar*. Berlin - New York 2008.
 Bittel 1953 K. Bittel, "Zur Lage von Daskyleion". *AA* (1953) 1-16.
 Botha 1988 L. Botha, "The Asiatic Campaign of Agesilaus the Topography of the Route from Ephesus to Sardis". *AClass* 31 (1988) 71-80.
 Briant 2002 P. Briant, *Histoire de l'Empire Perse*. Paris 1996. Çeviri: *From Cyrus to Alexander: A History of the Persian Empire*. Trans.: P. T. Daniels. Winona Lake 2002.
 Bruce 1967 I. A. F. Bruce, *An Historical Commentary on the Hellenica Oxyrhynchia*. Cambridge 1967.
 Bulut 2007 H. Bulut, *Daskyleion'da Akhaemenid Satraplığı Sonu ve Hellenistik Dönem*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi. İzmir 2007.
 Coşkun 2005 G. Coşkun, *Daskyleion'da Orta Akhaemenid Dönemi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi. İzmir 2005.
 CPh *Classical Philology*. Chicago.
 CSCA *California Studies in Classical Antiquity*. California 1968-.
 DeVoto 1988 J. G. DeVoto, "Agesilaos and Tissaphernes near Sardis in 395 BC". *Hermes* 116 (1988) 41-53.
 Dillery 1995 J. Dillery, *Xenophon and the History of his Times*. London - New York 1995.
 Dugas 1910 C. Dugas, "La Campagne d'Agésilas en Asie Mineure (395): Xénophon et

- EA l'Anonyme d'Oxyrynchos". *BCH* 34 (1910) 58-95.
Epigraphica Anatolica. Zeitschrift für Epigraphik und Historische Geographie Anatoliens. Bonn.
- Engelmann – Knibbe 1986 H. Engelmann – D. Knibbe, "Das Monumentum Ephesenum". *EA* 8 (1986) 19-32.
- Gray 1979 V. J. Gray, "Two Different Approaches to the Battle of Sardis in 395 B.C. Xenophon Hellenica 3.4.20-24 and Hellenica Oxyrhynchia 11 (6).4-6". *CSCA* 12 (1979) 183-200.
- Hermes* *Hermes: Zeitschrift für Klassische Philologie*. Wiesbaden.
Historia *Zeitschrift für alte Geschichte; Revue d' Histoire Ancienne; Journal of Ancient History; Rivista di Storia Antiyak*. Stuttgart.
- İren 2010 K. İren, "A New Discovery in Dascylium: the Persian Destruction Layer". Eds. P. Matthiae et al., *Proceedings of the 6th International Congress of the Archaeology of the Ancient Near East. 5 May-10 May 2009, Sapienza, Università die Roma*. Wiesbaden (2010) 249-264.
- İren - Yıldızhan 2014 K. İren – H. Yıldızhan, "Daskyleion 2012 Yılı Kazı Çalışmaları". *KST* 35/2 (2014) 211-224.
- JHS* *Journal of Hellenic Studies*. London.
Klio *Klio. Beiträge zur Alten Geschichte*. Berlin.
KST *Kazı Sonuçları Toplantısı*. Ankara.
- Lafarga 2007 R. L. Lafarga, *Comentario histórico de las Helénicas de Oxirrinco. Edición bilingüe con Estado de la cuestión y Bibliografía crítica*. Zaragoza 2007.
- Lechevalier 1800 J. B. Lechevalier, *Voyage de la Propontide*. Paris 1800.
- Maffre 2002 F. Maffre, *La Phrygie Hellepontique: Étude Historique I-IV*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Université Bordeaux. Paris 2002.
- March 1997 D. A. March, "Konon and the Great King's Fleet, 396-394". *Historia* 46 (1997) 257-269.
- McKechnie – Kern 1993 P. R. McKechnie – S. J. Kern, *Hellenica Oxyrhynchia*. Warminster 1993.
MJH *Mediterranean Journal of Humanities / Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*. Antalya.
- Munro 1912 J. A. R. Munro, "Dascylium". *JHS* 32 (1912) 57-67.
- Müller 1997 D. Müller, *Topographischer Bildkommentar zu den Historien Herodots, Volume II: Kleinasien und Angrenzende Gebiete mit Südostthracien und Zypern*. Tübingen 1997.
- Pallas* *Pallas. Revue d'études Antiques*. Toulouse.
- Ruzicka 2012 S. Ruzicka, *Trouble in the West: Egypt and the Persian Empire, 525-332 BC*. Oxford - New York 2012.
- Sarıkaya 2012 S. Sarıkaya, "Küçük Asya Klasik Dönem Historiografların Persika Eserleri ve Perslere Bakış Açıları". *MJH* II/2 (2012) 229-243.
<http://dx.doi.org/10.13114/MJH/20122750>
- Sealey 1976 R. Sealey, "Die Spartanische Nauarchie". *Klio* 58 (1976) 335-358.
SEG *Supplementum Epigraphicum Graecum*.
- Shiple 1997 D. R. Shiple, *A Commentary on Plutarch's Life of Agesilaos: Response to Sources in the Presentation of Character*. Oxford 1997.
- Takmer 2003 B. Takmer, "Anadolu'nun Önemli Tarihi Yazıtları 4: Asia Eyalet Gümrük Yasası". *Akron* 4 (2003) 103-206.
- Texier 2002 C. Texier, *Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi, cilt I*. Çev.: A. Suat. Ankara 2002.
- Tuplin 1987 C. Tuplin, "Xenophon and The Garrisons of the Achaemenid Empire". *AMI* 4 (1987) 167-245.

- Tüner Önen 2015 N. Tüner Önen, *Plutarkhos: Agesilaos & Pompeius. Giriş, Değerlendirme ve Açıklayıcı Notlar*. Antalya 2015.
- Westlake 1981 H. D. Westlake, "Decline and Fall of Tissaphernes". *Historia* 30 (1981) 257-279.
- Willetts 1954 R. F. Willetts, "The Neodamodeis". *CPh* 49 (1954) 27-32.
- Wyle 1992 G. Wyle, "Agesilaos and the Battle of Sardis". *Klio* 74 (1992) 118-130.